

Een rustplek in een speeltuin

Het ontwerpen van een inclusieve speelplek met de expertise van kinderen met autisme

Nele De Mets | 1MAIAR | 2015

Universiteit Hasselt, Faculteit Architectuur & Kunst

Promotor: Dr. Jasmien Herssens

Voorwoord

Gedurende mijn opleiding begon ik meer en meer te ontdekken dat het sociale en maatschappelijk relevante mij zeer aansprak. Daarom was het voor mij belangrijk om voor deze scriptie een onderwerp te kiezen waarin ik niet enkel mijn interesse en passie in kon leggen, maar die ook een meerwaarde zou zijn voor onze maatschappij. Gedurende het lees- en schrijfproces voor mijn scriptie is mijn interesse rond de inclusie van personen met een beperking in onze maatschappij gegroeid. Ik ben ervan overtuigd dat het niet uitmaakt hoe iemand eruitziet of welke gebreken hij of zij heeft om toch een deel te kunnen zijn van onze samenleving.

Een scriptie schrijf je niet op één dag en ook niet helemaal alleen. Dankbetuiging is hier dus zeker op zijn plaats. Moest dit een voorstelling zijn, zou ik graag applaus vragen voor:

- Mijn promotor, **Dr. Jasmien Herssens**, om mij te begeleiden tijdens de zoektocht van mijn scriptie en om mij steeds te stimuleren om net dat stapje verder te gaan.
- Mijn ontwerpbegeleider, **Philippe Swartenbroux**, om mij gedurende het ontwerpproces steeds te inspireren en te begeleiden.
- **Alle kinderen, leerkrachten en begeleiders van St-Gerardus, Kids vzw en De Leerboom** die bereid waren om mee te werken aan mijn onderzoek.
- **Mijn ouders**, omdat zij mij steeds hebben gesteund, hebben geholpen waar kon en voor mij hebben gebeden. Ook specifiek mijn papa die vele avondjes werk heeft gestoken in het nalezen van mijn scriptie.
- **Mijn vrienden uit interieurarchitectuur**, want zij hebben deze vier jaar echt geweldig gemaakt.
- **Robbe**, een goede vriend, omdat zijn passie en engagement omtrent de inclusie van personen met een beperking zijn overgeslagen op mij en zijn hulp en expertise mij zeer hard hebben geholpen bij deze scriptie. Verder heeft hij de afgelopen vier jaar steeds in mij blijven geloven, ook al deed ik dat zelf niet altijd.

Abstract

Een inclusieve maatschappij, waar iedereen volledig deel van kan zijn ongeacht zijn verschillen, is een streefdoel dat nog niet is bereikt. Personen met een beperking ervaren immers nog veel hindernissen.

In deze scriptie wordt de focus gelegd op kinderen. Voor kinderen is het belangrijk om in het dagelijkse leven speelmomenten te hebben. Ze dragen tevens bij aan de ontwikkeling. Als ze dit buiten kunnen doen, komen ze veel meer mogelijkheden en uitdagingen tegen. Toch is het voor kinderen met een beperking niet altijd eenvoudig om deel te nemen aan het buitenspel omdat de buitenomgeving niet altijd inclusief is. Het is belangrijk om de plek zowel fysiek toegankelijk als om sociale barrières te verwijderen.

Als je je verdiept in de leefwereld van kinderen met autisme, komt naar boven dat een plek om tot rust te komen aanbevolen is als men een overdaad aan prikkels ervaart. Door een rustplek in een speeltuin te voorzien, hoeven zowel kinderen met autisme, maar ook andere kinderen met of zonder een beperking, niet ver te zoeken om 'even weg te vluchten'.

Bij nader toezien blijkt 'de rustplek' een abstract begrip dat niet zomaar te definiëren is. Door onderzoek te doen naar bestaande rustplekken, inspiratie te halen uit mindfulnessoefeningen voor kinderen en kinderen als experts te beschouwen door hen te vragen wat een rustplek inhoudt, is een lijst met ontwerpcriteria opgesteld die weergeeft wat het zou kunnen zijn. Deze criteria dienen als basis voor het masterproject.

Een ontwerp staat steeds in een omgeving. De stad als decor kiezen heeft verschillende voordelen. Omdat er veel mensen samenleven, zal een verandering in de omgeving een grotere impact hebben. Een positieve aanpassing zal sneller mensen bereiken en verspreid worden. Wanneer een rustplek wordt geplaatst in een speeltuin in de stadsomgeving, zal deze plek een meer divers publiek aantrekken. Dit kan ook een impact hebben op de omgeving eromheen en de activiteiten die daar plaatsvinden. Doordat de speeltuin toegankelijker wordt voor kinderen met een beperking, zal de barrière om de speeltuin te gebruiken verkleind worden. Op die manier wordt de speeltuin een plek waar alle kinderen kunnen spelen en zichzelf kunnen zijn, ongeacht hun verschillen. De Dageraadplaats in Antwerpen is een verkeersluw plein dat omringd is met veel horeca-zaken. Er is reeds een speeltuin voorzien die regelmatig wordt gebruikt door kinderen uit de omgeving. De buurt wordt tevens gekenmerkt door een hoge mate van betrokkenheid en tolerantie. Dit plein lijkt een goede omgeving om een rustplek te plaatsen in de speeltuin.

Abstract

An inclusive society, where everyone can be a part of, regardless their differences, is something that has not been attained yet. People with a disability experience still a lot of obstacles.

In this thesis the focus is put on children. For children in general, it is important to have lots of opportunities to play in their daily lives. Those moments contribute also to their development. If this additionally can be done outside, they will encounter much more possibilities and challenges. However, for children with a disability it isn't always easy to participate in the outside playing because the environment is rarely inclusive. To change this, it is important that the place is both physically accessible and without social barriers.

If one immerses himself into the experiences of children with autism, you find out that the existence of a place to rest is suggested if that child experiences an excess of stimuli. When a resting place in a playground is provided, children with autism, but also children with or without a disability, don't have to look far to 'hide away'.

Upon closer inspection, the 'resting place' is an abstract concept that isn't easy to define. Through research of existing resting places, by getting inspiration out of mindfulness exercises for children and by considering children as experts through asking them what a resting place is to them, a list with design criteria was drawn. These criteria are the foundation for the masterproject.

A design is always put in an environment. Choosing the city as scenery has different advantages. Because a lot of people live together, a change in the environment will have a larger impact. A positive adaptation will rapidly reach people and be multiplied. When a resting place is placed in a playground in a city environment, this place will attract a more diverse group of people. This can additionally have an impact on the surrounding environment and the activities, which take place there. When the playground is more accessible for children with a disability, the barriers to access the playground will be lowered. Because of this, the playground will be a place where all children can play and be themselves, regardless their differences.

The Dageraadplaats in Antwerp is a square with low traffic activity, which is surrounded with a lot of cafés and restaurants. The playground in this area is frequently used by the children who live there. The neighbourhood is characterized by a high level of commitment and tolerance. This square seems to be a good environment for the implantation of a resting place on the playground.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	8
1.1	Context	8
1.2	Onderzoeksvraag	8
1.3	Methodologie	8
2	Inclusie	9
2.1	Wat is inclusie?	9
2.2	Inclusie en beperkingen	9
2.3	Inclusie, integratie en participatie	9
2.4	Inclusie en kinderen	10
3	Spelend beleven	12
3.1	Algemeen	12
3.1.1	'Spelen' definiëren	12
3.1.2	Visie op spelen van volwassenen en kinderen	12
3.1.3	Het belang van spelen	12
3.1.4	Spelen en kinderen met een beperking	13
3.2	Buiten spelen	13
3.2.1	Voordelen van buiten spelen	13
3.2.2	Buiten spelen en kinderen met een beperking	14
4	Inclusie en spelen	15
4.1	Toegankelijk spelen	15
4.2	Toegankelijkheid op architecturaal vlak	15
4.2.1	Universal Design	15
4.2.2	Craig van Laanen Tree House and Woodland Retreat	19
5	Kinderen met een autismespectrumstoornis	20
5.1	Algemeen: focus	20
5.2	Definitie autismespectrumstoornis	20
5.2.1	Autistische stoornis	20
5.2.2	Stoornis van Rett en desintegratiestoornis in de kindertijd	21
5.2.3	Stoornis van Asperger	21
5.2.4	PDD-NOS	22
5.3	Waarneming en zintuigen	22
5.4	Focus op de talenten	23
5.5	Verheldering in de omgeving	23
6	Autisme en spelen	25
6.1	Speelgedrag	25
6.2	De buitenomgeving	25
7	Een rustplek in een bestaande speeltuin	26

8	De rustplek	27
8.1	De rustplek gedefinieerd	27
8.2	Bestaande rustplekken	28
8.2.1	Chapel of Rest, Graz	28
8.2.2	Forest Retreat, Tsjechië	29
8.2.3	Seifuan, Tokyo	29
8.2.4	The Silence Room, Londen	29
8.2.5	Kamppi Chapel of Silence, Helsinki	30
8.2.6	Een snoezelruimte	30
8.2.7	De natuur	31
8.3	Mindfulness	32
8.4	Expertengroep: kinderen	34
8.4.1	Inleiding	34
8.4.2	Onderzoeksmethodologie	34
8.4.3	Tekeningen	36
8.4.4	Resultaten en bevindingen	38
8.5	Conclusie: de criteria van een rustplek	40
9	De stad als decor	43
9.1	De stad ontvluchten	43
9.1.1	Toenemende verstedelijking	43
9.1.2	Omgaan met stress in een stressvolle maatschappij	43
9.1.3	Toevluchtsoorden buiten de stad	43
9.2	Ontvluchten in de stad	44
9.3	Op zoek naar een plek in de stad	45
9.3.1	Sint-Jansvliet	45
9.3.2	Sint-Andriesplaats	46
9.3.3	Frans Halsplein	46
9.3.4	Stadspark	46
9.3.5	Dageraadplaats	47
9.3.6	Samenvatting	47
9.4	Een rustplek in een speeltuin	48
10	Dageraadplaats, Antwerpen	49
10.1	Omgevingsanalyse	49
10.1.1	Stedenbouwkundig	49
10.1.2	Sociaal	49
10.1.2.1	Resultaten	50
10.1.2.2	Conclusie	51
10.2	Het plein	51
10.2.1	Foto's	51
10.2.2	Interviews met bewoners	51
10.2.3	Kleurenanalyse	51
10.2.4	Geluiden	52
10.2.5	Kwaliteiten en beperkingen	52
10.3	De speeltuin	52
10.4	Samenvatting	54

11 Conclusie	55
12 Ontwerp.....	57
13 Referenties	62
13.1 Literatuur	62
13.2 Afbeeldingen	69

1 Inleiding

1.1 Context

Een inclusieve maatschappij is een maatschappij waar iedereen ingesloten wordt, ongeacht zijn verschillen. Er is reeds veel geschreven over inclusie en er zijn al talrijke acties ondernomen om dit te bevorderen. Toch is dit voor o.a. personen met een beperking in de praktijk nog niet altijd merkbaar. Ze hebben dezelfde rechten als iedereen, maar dit komt vaak niet tot uiting in het dagelijkse leven. Wanneer men wordt uitgesloten in de maatschappij, kan men zich onzeker voelen en zal dit effect hebben op de levenskwaliteit.

Bij kinderen wordt inclusie vaak geassocieerd met inclusief onderwijs. Toch is het in het bijzonder voor hen belangrijk om ervoor te zorgen dat hun vrijetijdsbesteding ook inclusief is. Spelen is een belangrijke activiteit in het dagelijkse leven die bijdraagt aan de ontwikkeling van het kind. Daarom is het belangrijk om inclusie ook toe te passen op de plek waar deze activiteit zich afspeelt.

1.2 Onderzoeksvraag

Buitenspeeltuinen zijn plekken waar kinderen zich volledig kunnen uitleven, maar jammer genoeg zijn deze niet vaak op zo'n manier ontworpen dat zowel kinderen met als zonder beperking er plezier aan kunnen beleven. Er zijn reeds speeltuinen ontworpen waar ook kinderen in een rolstoel de speeltuigen kunnen betreden, maar toch kan men hier nog verder in gaan. Als we ons verdiepen in de leefwereld van iemand met een bepaalde beperking kan hun expertise op het vlak van spelen worden gebruikt in het creëren van een inclusieve speelplek.

Met deze scriptie wil ik onderzoeken hoe ik een speeltuin inclusiever kan maken aan de hand van de expertise van kinderen met autisme.

1.3 Methodologie

Door middel van literatuuronderzoek ga ik mij verdiepen in de leefwereld van kinderen met autisme. Hierdoor wil ik te weten komen hoe ik voor hen een speeltuin inclusiever kan maken. Eenmaal ik dit heb ontdekt, ga ik onderzoeken op welke manier ik dit kan verwezenlijken.

2 Inclusie

2.1 Wat is inclusie?

Inclusie wordt door het woordenboek Van Dale (2014) beschreven als *“insluiting”*. Als men spreekt over een inclusieve samenleving doelt men dus op de insluiting van alle burgers, zonder acht te slaan op de verschillen tussen de burgers (Grip vzw, z.d.). De verscheidenheid aan mensen wordt net gerespecteerd en biedt een rijkdom aan onze samenleving (Grip vzw, z.d.; Van Puyenbroeck, 2012). Volgens Grip vzw (z.d.) is inclusie een *“maatschappelijke proces dat vertrekt vanuit gelijkwaardigheid, antidiscriminatie en meerwaarde van diversiteit.”*

2.2 Inclusie en beperkingen

Het begrip ‘inclusie’ wordt vaak gebruikt in een context van personen met een beperking. Volgens VAPH (2010) is het een verzamelnaam *“voor alles wat ertoe bijdraagt om mensen met een handicap beter bij de samenleving te betrekken”* (p. 4). De Verenigde Naties schrijven in hun Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (2006) dat personen met een beperking nog steeds worden belemmerd in hun participatie in de samenleving. Voor hen is het ‘inclusie’ van des te meer belang. Het houdt bijvoorbeeld in dat men naar een gewone school kan gaan in plaats van naar buitengewoon onderwijs, dat men kan werken in een gewoon bedrijf in plaats van in een beschutte werkplaats, dat wonen in een huis of appartement mogelijk wordt in plaats van te kiezen voor een instelling (Schuurman & van der Zwan, 2009; VAPH, 2010). Op die manier wordt een persoon met een beperking gelijkgesteld aan alle andere mensen, met dezelfde mensenrechten en fundamentele vrijheden, iets wat door het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (2006, Art. 1) bevordert, beschermt en gewaarborgd wordt.

Maar inclusie gaat verder dan enkel wonen en werken, het strekt zich ook uit over de sociale factor in het leven van mensen, zoals waardevolle sociale contacten met andere mensen in de samenleving (Schuurman & van der Zwan, 2009).

2.3 Inclusie, integratie en participatie

Inclusie wordt vaak samen genoemd met de begrippen ‘integratie’ en ‘participatie’ (Schuurman & van der Zwan, 2009). Toch is het belangrijk het onderscheid tussen deze termen te benadrukken.

Volgens het woordenboek Van Dale (2014) betekent integratie *“het maken van of opnemen in een groter geheel”*. Er wordt gestreefd naar een geheel, waarin iedereen wordt opgenomen zoals hij is (Van Puyenbroeck, 2012). Schuurman & van der Zwan (2009) zeggen dat er een proces moet plaatsvinden *“om ervoor te zorgen dat mensen met een beperking er bij kunnen gaan horen”* (p. 66). Er wordt dus gezocht naar mogelijkheden zodat iedereen kan deelnemen aan de samenleving. Het *“begint bij het erkennen van het anders-zijn, met het zorgen voor aangepaste hulp die zelfstandigheid bevordert”* (Van Puyenbroeck, 2012, p. 79).

Bij de term participatie draait het rond de deelname aan de maatschappij (World Health Organization, 2002). Volgens het AAIDD -American Association of Intellectual and Developmental Disabilities- (1992) moet de focus worden gelegd op het functioneren in

de maatschappij eerder dan op het hebben van beperking, dit met de nodige ondersteuning. Wanneer iemand met een beperking wordt aangesproken op de sterke kanten en mogelijkheden, wordt persoonlijk succes nagestreefd en helpt het bij de persoonlijke ontwikkeling en groei (Kröber & van Dongen, 1997). Participatie kan op verschillende domeinen plaatsvinden, zoals wonen, opleiding, werk, vrijetijdsbesteding, sociale contacten en vervoersvoorzieningen/mobiliteit (Cardol, Rijken, Speet, Spreeuwenberg & van den Hoogen, 2007).

Bij integratie en participatie draait het vooral rond de handelingen die de persoon met een beperking moet doen om zich aan te passen aan de maatschappij. Bij inclusie is het niet de uitgesloten mens maar de samenleving zelf die verandering moet ondergaan. De maatschappij moet anders worden georganiseerd zodat ze toegankelijk wordt, dit zowel op fysiek, sociaal, ... vlak, voor iedereen, ongeacht zijn eigen mogelijkheden en noden (Grip vzw, z.d.; Inclusie Vlaanderen, z.d.; Van Puyenbroeck, 2012; Vos, 2014).

Volgens van der Voordt (1983) is men *“pas gehandicapt als men de situatie waarin men zich bevindt door het zijn zoals men is als een belemmering ervaart”* (voorwoord). Er wordt dus gesteld dat de maatschappij beperkt is (Vos, 2014).

Als mensen worden uitgesloten in de samenleving kunnen ze terecht komen in een neerwaartse spiraal. Als men wordt buitengesloten zal men zich uiteindelijk ook meer terugtrekken, waardoor men weer minder gerespecteerd en gewaardeerd worden. Dit leidt er op zijn beurt op dat het zelfbeeld van de persoon zal dalen (Schuurman & van der Zwan, 2009). Gebrek aan inclusie leidt dus tot kwetsbaarheid en onzekerheid.

Als je streeft naar inclusie zijn integratie en participatie twee belangrijke begrippen. Mensen integreren in de maatschappij en ervoor zorgen dat men kan participeren zijn stappen in de goede richting. Toch omvat inclusie meer dan deze begrippen. Door er dus van uit te gaan dat de maatschappij beperkt is, wordt de verantwoordelijkheid bij de maatschappij gelegd en moet zij actie gaan ondernemen.

2.4 Inclusie en kinderen

In Artikel 7 van het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (2006) wordt er specifiek het thema ‘kinderen met een handicap’ behandeld. Men stelt duidelijk dat kinderen met een handicap over dezelfde rechten en vrijheden moeten beschikken als andere kinderen (Art. 7, §1).

Inclusie bij kinderen wordt vaak geassocieerd met inclusief onderwijs, zeker nu er in België sinds 12 maart 2014 in M-decreet is vastgelegd. Dit decreet moedert aan tot het nemen van *“maatregelen voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften”* (Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, z.d.).

In deze kwestie is het belangrijk om het belang van het kind steeds als eerste voor ogen te houden maar ook om rekening te houden met hun eigen opvattingen over alle omstandigheden die hen aangaan (Verenigde Naties, 2006, Art. 7, §2; Art. 7, §3).

In 2005 heeft Jones in Engeland een onderzoek gedaan waarbij hij de mening van kinderen vroeg over het inclusie-verhaal. Hij stelde dat het belangrijk is om de mening te vragen van hen die betrokken zijn bij het proces naar inclusie en van de resultaten zullen genieten. Voor dit onderzoek heeft hij kinderen tussen 6 en 14 jaar, met en zonder beperking, ondervraagd door middel van een boekje. Dit boekje handelde over drie thema's: 'plezier hebben', 'erbij horen' en 'samen leren'. Het eerste thema werd erbij

gevoegd om de kinderen kennis te laten maken met de werking van het boekje. Er werden enkele foto's getoond die te maken hadden met één van de thema's, waarbij er enkele vragen stonden om de kinderen te laten nadenken over wat er gebeurt in de foto. Vervolgens verschoof de focus naar het eigen leven van het kind, waar ze moesten nadenken over eigen ervaringen rond dat specifieke thema.

Uit dit onderzoek bleek dat het zeer belangrijk was voor kinderen om erbij te horen. Bijna alle kinderen gaven aan dat hun eigen communicatievaardigheden maar ook die van andere kinderen en volwassenen belangrijk waren in het 'erbij horen'. Enkele kinderen gaven aan dat het van groot belang is om geaccepteerd en gewaardeerd worden. Op het vlak van 'samen leren' bleek dat het negatieve gedrag van anderen naar hen toe een reden was om niet graag met anderen te leren.

Jones (2005) beschrijft eveneens dat uit de analyse van de antwoorden blijkt dat het belangrijk is om kinderen onderricht te geven in de gelijkheid van personen met een beperking en eerder te focussen op hun sterktes en mogelijkheden.

Spelen is een belangrijke activiteit in het dagelijkse leven van het kind. Daarom lijkt het mij interessant om inclusie toe te passen op deze vrijetijdsbesteding.

3 Spelend beleven

3.1 Algemeen

3.1.1 'Spelen' definiëren

Bolhuis, Damhuis en van Amelsvoort (2013) stellen dat 'spel' iets is wat zowel voorkomt bij kinderen als bij volwassenen. Het is een vanzelfsprekend gebeuren en vindt overal plaats.

Toch is spelen iets wat moeilijk te definiëren is (Couper, 2011; Bolhuis et al., 2013). In Canterbury, Engeland werd een kleinschalig onderzoek gehouden bij de RTLB (Resource Teachers: Learning and Behaviour) over de definitie van spelen. In de resultaten kwamen woorden zoals 'gedeeld', 'plezierig' en 'vrij vaak voor' (Couper, 2011).

3.1.2 Visie op spelen van volwassenen en kinderen

De visie van volwassenen op het spel van de kinderen is verschillend van de ervaring van de kinderen zelf. Bij volwassenen is deze visie een bepalende factor in de ruimte die ze geven aan de kinderen om te spelen (De Visscher & Roef, 2012). Zo kan het spelen soms beperkt worden als men het enkel door de ogen van de volwassene bekijkt. Wanneer de volwassene bijvoorbeeld overbeschermend is, kan het kind gelimiteerd worden in zijn spel en daarmee de mogelijkheid verliezen om zichzelf volledig te uiten. Volwassenen kunnen soms de controle overnemen en hun eigen waarden opdringen (Couper, 2011).

Natuurlijk zijn de opvattingen van volwassenen niet altijd negatief. Het spel van kinderen wordt door hen vaak gezien als iets om energie in kwijt te raken, als alternatief tegen vervelen, om creativiteit te bevorderen, om hen te ontwikkelen in de motoriek, ... In alle redeneringen zit een grond van waarheid, maar als volwassenen enkel hun opvattingen volgen, zou deze niet volledig zijn. (De Visscher & Roef, 2012).

Volgens De Visscher en Roef (2012) weten kinderen *"zelf niet zo heel goed wat spelen is. Het is een heel brede categorie van gedragingen"* (p. 8). Toch valt het op dat het spelen voor hen o.a. gaat om het afbakenen van een domein waarin zij zelf controle over hebben.

3.1.3 Het belang van spelen

Bolhuis et al. (2013) zegt dat het belang van spelen al vaak is beschreven. Zo zou spelen o.a. in relatie staan tot groei, omgaan met anderen, het verwerken van ervaringen, kwaliteit van leven en persoonlijkheidsontwikkeling.

Voor het kind is spelen belangrijk op verschillende domeinen van de ontwikkeling. Maar *"het kind speelt niet om zich te ontwikkelen, maar het ontwikkelt zich door te spelen"* (Bolhuis et al., 2013, p. 5). Het kind leert zich door middel van spel in de wereld aan te passen en leert zichzelf ontdekken. Ook ontspanning en plezier krijgen een rol in de spelactiviteit. Verder is er de mogelijkheid om te experimenteren, vaardigheden te ontwikkelen en emoties te uiten en te verwerken. Al deze aspecten hebben *"invloed op de persoonlijkheidsontwikkeling en zelfontplooiing"* (Bolhuis et al., 2013, p. 6). Maar ook het samenspelen is van belang. Ze leren namelijk met elkaar rekening te houden, ze

leren zich aan te passen aan de groep, speelgoed te delen, ... Dit draagt bij tot de sociale ontwikkeling (Hellendoorn & van Berckelaer-Onnes, 1991).

3.1.4 Spelen en kinderen met een beperking

Spelen voor kinderen met een beperking is niet altijd zo vanzelfsprekend. Vaak is er een tekort aan spontaneïteit. Volgens Besia & Carnesecchi (2014) zouden kinderen met een cognitieve en intellectuele stoornis moeilijkheden hebben in sociale interactie en het fantasiespel. Bij kinderen met een ontwikkelingsstoornis zouden de interactie, het delen van objecten en de interesse in wat rondom hen gebeurt moeilijker verlopen. Kinderen met een visuele beperking zouden een vermindering van kwaliteit van het spelen ervaren. Bij kinderen met een motorische beperking kan het spelen worden beïnvloed door de mate van beperking.

Maar net omdat het spelen niet zo vanzelfsprekend is, is het des te belangrijker om de spelontwikkeling meer te stimuleren (Bolhuis et al., 2013).

3.2 Buiten spelen

3.2.1 Voordelen van buiten spelen

In vergelijking met de binnenomgeving biedt de buitenruimte in het algemeen een grotere vrijheid. Men kan dingen uitproberen, exploreren en experimenteren waarbij de beperkingen van een binnenomgeving geen rol spelen (Tovey, 2011). Naast het feit dat buiten spelen bijdraagt aan de ontwikkeling van het kind, is het ook gezond. De buitenruimte is verschillend van de binnenruimte omdat men in aanraking komt met andere elementen. Door zon, wind, kou en regen word variatie in temperatuur ervaren, men ontdekt verschillende planten en dieren en men ondervindt variatie in effen en oneffen terrein (De Kort, Hoekstra & Van Liempd, 2006; Hoekstra & Van Liempd, 2011). Er worden andere ervaringen opgedaan en de motorische, cognitieve, zintuiglijke en sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind wordt hierdoor gestimuleerd (De Kort, Hoekstra & Van Liempd, 2006):

- Doordat de buitenruimte meer mogelijkheden biedt, kunnen kinderen ook meer bewegen. Dit is positief voor de motorische ontwikkeling.
- De kans om buiten andere kinderen tegen te komen is groter, waardoor er meer aanleiding is om samen te spelen.
- Door een groter aanbod aan uitdagingen, kunnen kinderen hun grenzen verruimen en daardoor meer zelfstandigheid ontwikkelen
- Buiten komen kinderen in contact met de natuur, ervaren ze seizoenen en ontdekken aspecten als dichtbij en ver weg, hoog en laag, ... Op deze manier wordt de cognitieve en zintuiglijke ontwikkeling bevorderd.

(Hoekstra & Van Liempd, 2011)

Burdette & Whitaker (2005) stellen eveneens dat buiten spelen effect zou hebben op de dagelijkse taken waarmee kinderen later geconfronteerd zullen worden. Zo zou men tijdens het spel geconfronteerd worden met het oplossen van problemen, waardoor andere cognitieve functies zoals organiseren, beslissingen maken en plannen worden bevorderd.

Het is belangrijk dat kinderen uitgedaagd en geprikkeld blijven. Toch is het ook belangrijk om rekening te houden met veiligheid (Hoekstra & Van Liempd, 2011).

3.2.2 Buiten spelen en kinderen met een beperking

Zoals eerder vermeld ervaren kinderen in de buitenomgeving meer vrijheid en meer ruimte om te experimenteren. Ze kunnen zichzelf in grotere mate uiten. Kinderen worden uitgedaagd en hun zelfvertrouwen en zelfstandigheid groeit (Abbas, Awang & Soltani, 2012). Zou het dan niet nog belangrijker zijn om, zoals in paragraaf 3.1.4 vermeld, kinderen met een beperking extra te stimuleren om te spelen in een buitenomgeving? Kinderen met een beperking hebben daar misschien hulp bij nodig zodat ze hun eigen capaciteiten kunnen onderzoeken en om nieuwe manieren van spelen te ontwikkelen. Het spelen moet misschien meer aangemoedigd worden (Allen 1980, in: Webb 2003). Webb (2003) stelt dat het hebben van een beperking de zin in avontuur niet wegneemt.

In 2007 hebben Prellwitz en Skär een onderzoek in Zweden gedaan naar de bruikbaarheid van speeltuinen voor kinderen met verschillende capaciteiten. Hierin vroegen ze de mening van 20 kinderen met en zonder een beperking tussen 7 en 12 jaar oud over de manier waarop zij een speeltuin gebruikten. Dit gebeurde door middel van interviews. De resultaten werden opgedeeld in vergelijkbare en ongelijke ervaringen.

Alle kinderen gaven aan dat de speeltuin een plek was die ze goed kenden en zouden missen als die er niet meer was. Het was voor hen een referentiepunt. Een andere vergelijkbare ervaring was dat kinderen een speeltuin markeerden als een plek waar private conversaties plaatsvonden, weg van volwassenen en samen met vrienden. Deze activiteit werd ondersteund door de uitrusting van de speeltuin, zoals bankjes en huisjes. Verder werd de speeltuin beschreven als een plek waar verschillende uitdagingen werden aangegaan. Er was wel een verschil in uitdagingen, afhankelijk van de capaciteiten van de kinderen. Zo vertelden kinderen zonder een beperking dat ze op een speeltuin dingen konden doen die verboden waren door volwassenen, terwijl kinderen met een beperking een uitdaging beschreven als iets doen zonder de hulp van een volwassene. Een laatste vergelijkbare ervaring was dat een speeltuin rollenspel bevorderde. Deze activiteit werd extra gestimuleerd door een herkenbaar ontwerp van de speeltuigen, bijvoorbeeld een huis, een auto, een dier, ...

Toch waren er ook duidelijke verschillen in ervaring opgemerkt. Kinderen zonder een beperking gaven aan dat een speeltuin een plek is waar ze vrienden ontmoeten of nieuwe vrienden leren kennen. De geïnterviewde kinderen met een beperking gaven aan dat ze zelden met vrienden op de speeltuin waren. Opmerkelijk was dat kinderen zonder een beperking verschillende activiteiten een naam hadden gegeven. In deze activiteit waren er andere kinderen betrokken en werd een bepaald speeltuig op verschillende manieren gebruikt. Kinderen met een beperking beschreven een bepaalde activiteit meestal op basis van wat het inhield. Een voorbeeld hiervan is dat kinderen zonder beperking een schommel beschreven als een boot die over de oceaan vaart, terwijl kinderen met een beperking dit beschreven als iets waar je op zat. Het ontwerp van de speeltuin kan een belangrijke rol spelen in de beleving ervan. Wanneer een speeltuin niet toegankelijk was voor iemand in een rolstoel, of er enkel zand lag in plaats van verharde paden, werd deze minder gebruikt door kinderen in een rolstoel.

Prellwitz en Skär (2007) besluiten dat de combinatie van de kennis van therapeuten over spelen als activiteit, de concepten van universal design en de integratie van de noden en capaciteiten van alle groepen kinderen gebruikt kunnen worden tijdens het creëren van een universeel ontworpen speeltuin.

4 Inclusie en spelen

4.1 Toegankelijk spelen

Als we terugkijken naar de definitie van inclusie, vermeldt ze dat het de insluiting van alle burgers inhoudt (Grip vzw, z.d.), dit op alle vlakken in onze samenleving. Als we er vervolgens van uitgaan dat de maatschappij (onbewust) beperkingen inbouwt en dus actie moet ondernemen (Vos, 2014), kan dit ook worden toegepast op spelen en met name op plekken waar men speelt. Volgens Webb (2003) betekent het inclusief maken van speelplekken dat de verschillende activiteiten en ervaringen die men kan opdoen beschikbaar moeten zijn voor zoveel mogelijk kinderen. Er moeten dus uitdagingen zijn voor alle kinderen zonder dat er barrières aanwezig zijn.

Een kind heeft het recht op *“rust en vrije tijd, op deelneming aan spel en recreatieve bezigheden passend bij de leeftijd van het kind”* (Verenigde Naties, 1989, Art. 31, §1). Volgens het verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (2006) moet de deelname hierin ook gewaarborgd worden voor kinderen met een handicap (Art. 30, §5, d) waaruit volgt dat er ook toegang moet worden verleend tot die fysieke omgeving (Art. 9, §1).

Maar niet enkel architecturale toegankelijkheid is belangrijk. Volgens Abbas et al. (2012) zal het wegnemen van sociale barrières zoals angst, discriminerende houdingen of schaamte ervoor zorgen dat een toegankelijke speelplek ook een inclusieve plek wordt. Woolley (2013) beschrijft drie aspecten waardoor we over een inclusieve buitenruimte kunnen spreken. Hiervan sluiten twee aan bij voorgaande vaststellingen:

- Kinderen met een beperking moeten de mogelijkheid hebben om op een plek te spelen: de plek moet architecturaal toegankelijk zijn
- Kinderen met en zonder beperkingen moeten de mogelijkheid hebben om samen te spelen op die plek: de plek moet vrij zijn van sociale barrières

4.2 Toegankelijkheid op architecturaal vlak

In 2006 publiceerde het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Gelijke Kansen in Vlaanderen/Vlaams Steunpunt Toegankelijkheid een brochure die werd samengesteld door het Toegankelijkheidsbureau vzw, betreffende de toegankelijkheid van speeltuinen. Er worden werkinstrumenten aangeboden waardoor plekken toegankelijk worden voor iedereen. Naast kinderen of personen met een beperking is toegankelijkheid ook belangrijk voor bijvoorbeeld iemand met een kinderwagen of ouderen die minder mobiel zijn.

4.2.1 Universal Design

Men zou ervoor kunnen kiezen om toegankelijkheid te benaderen vanuit verschillende beperkingen. Zo bekom je ontwerp oplossingen voor specifieke doelgroepen. Dit is niet enkel nadelig voor bijvoorbeeld personen met een meervoudige beperking, maar is ook heel stigmatiserend (Froyen, 2012).

Froyen (2012) stelt dat wanneer een ontwerp aangepast is voor een persoon met een bepaalde beperking, die vaak ook aangenaam is voor iedereen. Een bredere lift, het gebruik van grotere lettertypes bij aanwijzingen, verlaagde stoepranden zijn enkele

voorbeelden van ontwerp oplossingen waar iedereen baat bij heeft. Zoals het Toegankelijkheidsbureau vzw (2006) ook aanhaalde, kan een bredere deuropening eveneens gemakkelijker zijn voor iemand met een kinderwagen of kan een drempelloze toegang ook interessant zijn voor minder mobiele ouderen.

Volgens Froyen (2012) kan de fysieke omgeving mee het zelfbeeld bepalen van iemand met een beperking. Universal Design tracht niet enkel fysieke toegankelijkheid te bewerkstelligen maar streeft ook *“naar het wegwerken van stigma en naar een ruimere sociale perceptie, aanvaarding en accommodatie van diversiteit van menselijke fysieke en mentale beperkingen en mogelijkheden”* (p. 78).

In 1995 werd een reeks principes van Universal Design ontwikkeld in het Center for Universal Design aan de North Carolina State University. In 1997 werden de 10 principes herleid naar 7.

Ik zal deze 7 principes aangevuld met enkele richtlijnen (The Center for Universal Design, 1997; Froyen, 2012, p. 84-87) proberen toepassen op de toegankelijke buitenspeelruimte, aan de hand van de brochure die het Toegankelijkheidsbureau vzw (2006) opstelde:

1 Bruikbaar voor iedereen

Algemeen:

Het ontwerp is bruikbaar en verkoopbaar voor mensen met verschillende mogelijkheden en beperkingen

Richtlijnen:

- Voorzie dezelfde gebruiksmogelijkheden voor elke gebruiker: identiek indien mogelijk, maar steeds gelijkwaardig
- Vermijd het afzonderen of stigmatiseren van bepaalde gebruikersgroepen
- Voorzieningen voor privacy en veiligheid moeten voor iedere gebruiker in dezelfde mate aanwezig zijn
- Maak het ontwerp aantrekkelijk voor elke gebruiker

Toegepast op buitenspeelruimten :

Zowel gebruikers met en zonder beperking kunnen gebruik maken van alle faciliteiten in de buitenspeelruimte.

Bijvoorbeeld: bereikbaarheid en gebruik van speeltoestellen voor een zo groot mogelijk publiek, brede wandelpaden, ...

2 Flexibiliteit in het gebruik

Algemeen:

Het ontwerp is bestemd voor een veelheid aan persoonlijke voorkeuren en capaciteiten.

Richtlijnen:

- Voorzie keuzemogelijkheid in gebruikswijze
- Voorzie rechtshandig en linkshandig gebruik

- Maak het voor de gebruiker gemakkelijker om nauwkeurig te kunnen werken en een precies resultaat te bekomen
- Laat de gebruiker volgens eigen tempo werken

Toegepast op buitenspeelruimten:

Keuzemogelijkheden creëren, bijvoorbeeld door verschillende zithoogtes toe te passen bij zitelementen, maar ook door een breed aanbod aan speeltuigen te voorzien.

3 Eenvoudig en intuïtief gebruik

Algemeen:

Het gebruik van het ontwerp is eenvoudig te begrijpen, ongeacht de ervaring, kennis, taalvaardigheid of mate van concentratie van de gebruiker

Richtlijnen:

- Vermijd onnodige complexiteit
- Anticipeer op de verwachtingen en de intuïtie van de gebruiker
- Stem het ontwerp af op een grote verscheidenheid aan cognitieve vaardigheden en taalvaardigheden
- Orden informatie volgens de graad van belangrijkheid
- Voorzie efficiënte hulp en terugkoppeling tijdens en na het gebruik

Toegepast op buitenspeelruimten:

Gebruik van informatieborden en oriëntatie door middel van kleuren, contrasten en eenvoudige pictogrammen en deze plaatsen op een goede hoogte. Bovendien kan een duidelijke structuur in het ontwerp van de buitenruimte aangenamer zijn voor gebruik.

4 Verstaanbare informatie

Algemeen:

Het ontwerp communiceert de noodzakelijke informatie die efficiënt is voor de gebruiker, ongeacht de omgevingsomstandigheden en de zintuiglijke capaciteiten van de gebruiker

Richtlijnen:

- Gebruik diverse media (visueel, verbaal, tactiel) voor meervoudige overdracht van essentiële informatie
- Maak duidelijk onderscheid tussen essentiële informatie en randinformatie
- Maak essentiële informatie maximaal 'leesbaar'
- Groepeer en faseer in duidelijk beschrijfbare entiteiten (maak het geven van instructies makkelijker)
- Voorzie overeenstemming met een verscheidenheid van technieken en hulpmiddelen die door mensen met zintuiglijke beperkingen gebruikt worden

Toegepast op buitenruimten:

Niet enkel duidelijke informatieborden maar ook een duidelijk gebruik van de verschillende faciliteiten is belangrijk. Zo zijn grijppunten met kleurcontrasten op speeltoestellen van belang voor o.a. kinderen met motorische of visuele beperkingen.

5 Marge voor vergissingen

Algemeen:

Het ontwerp beperkt gevaren en ongewenste resultaten afkomstig van verkeerde handelingen of onbewuste acties

Richtlijnen:

- Orden elementen zodanig dat gevaren en vergissingen vermeden worden: de meest gebruikte elementen op de best bereikbare plek; gevaarlijke elementen worden verwijderd, geïsoleerd of afgeschermd.
- Waarschuw voor gevaren en mogelijke fouten
- Voorzie beschermingselementen
- Ontmoedig onbewuste handelingen daar waar alertheid vereist is

Toegepast op buitenruimten:

Rekening houden met de wetgeving rond veiligheid van speeltuinen, maar ook verschillende opties voor gebruik voorzien, zodat een zo groot mogelijke groep mensen hier gebruik van kan maken.

6 Beperkte inspanning

Algemeen:

Het ontwerp kan efficiënt en comfortabel gebruikt worden met een minimale inspanning

Richtlijnen:

- Maak gebruik in een neutrale en ontspannen lichaamshouding mogelijk
- Ontwerp voor redelijke kracht voor bediening en gebruik
- Beperk repetitieve handelingen
- Beperk de noodzaak voor aanhoudende krachtinspanning

Toegepast op buitenruimten:

Natuurlijk is het de bedoeling dat kinderen tijdens het spelen worden uitgedaagd. Het is uiteraard belangrijk om de speelfaciliteiten aan te passen aan de mogelijkheden van kinderen.

7 Geschikte afmetingen en gebruiksruidten

Algemeen:

Passende maten en ruimten zijn voorzien voor het bereiken, het betreden en/of grijpen en voor gebruik, ongeacht de lichaamslengte, gestalte of mobiliteit van de gebruiker

Richtlijnen:

- Voorzie een duidelijk (over)zicht op belangrijke elementen voor elke gebruiker, groot of klein, rechtstaan of zittend
- Maak het (be)reiken comfortabel voor zittende en staande gebruikers
- Houd rekening met diverse maten van handen en grijpmogelijkheden
- Voorzie voldoende ruimte voor assistentie door een persoon of voor het gebruik van hulpmiddelen

Toegepast op buitenruimten:

Het is belangrijk om rekening te houden met doorgangbreedtes, het plaatsen van leuning en grijppunten, de hoogte van informatieborden en de afmetingen van zitelementen en speeltoestellen.

4.2.2 Craig van Laanen Tree House and Woodland Retreat

Een goed voorbeeld van de toepassing van universal design op een speelplek is de Craig van Laanen Tree House and Woodland Retreat. Deze structuur werd in 2002 ontworpen zodat kinderen met beperkte mobiliteit het spelen in de bomen ook kunnen ervaren. Synnes en von Buelow (2004) stellen dat kinderen in een rolstoel soms beperkingen in sociale interactie ondervinden, o.a. door het verschil in ooghoogte. Door kinderen dezelfde ervaring te laten meemaken, stel je de kinderen gelijk aan elkaar. Deze ervaring wordt beschreven als 'super-mobility', mobiliteit die verder gaat dan iemands capaciteiten en zonder rekening te houden met fysieke beperkingen.

Kristine Synnesn ontwerpster en manager van het project, Peter von Buelow, professor in de architectuur en Mark Weston en Cathy Maurer twee afgestudeerden studenten, ontwierpen deze 'boomhut'. Het houten huis werd ondersteund door een stalen structuur die leek op takken van een boom. Bezoekers zullen in de boomhut worden gehesen door middel van een katrolsysteem. Op deze manier kunnen mensen met en zonder beperking de hoogte en de natuur ervaren zoals iedereen.

5 Kinderen met een autismespectrumstoornis

5.1 Algemeen: focus

Een inclusieve speeltuin waar zowel kinderen met als zonder beperking kunnen samenspelen lijkt een ideaal, iets waar we naartoe moeten streven. Eerder is er vermeld dat de fysieke en sociale toegankelijkheid van een speeltuin kan bijdragen tot het bekomen van een inclusieve speeltuin (Abbas et al., 2012; Woolley, 2013).

Voor deze thesis heb ik ervoor gekozen mij te focussen op één specifieke groep die ik als experten behandel, namelijk kinderen met autisme. Het is niet mijn bedoeling iets te ontwerpen dat enkel op hen is gericht, maar wel dat ik de universal design principes toepas. Door mij te focussen op kinderen met autisme kan het overkomen dat ik kies voor 'designing for special needs' in plaats van 'universal design'. Maar ik zie inclusie eerder als één verhaal waar verschillende aspecten deel van uitmaken. Door bijvoorbeeld de omgeving fysiek toegankelijk te maken, draag je op een bepaalde manier bij aan een inclusieve maatschappij, maar dit is slechts één deel van het verhaal: er kan op nog meerdere aspecten ingespeeld worden. Het streven naar inclusie voor kinderen met autisme is een ander deelaspect van het verhaal.

5.2 Definitie autismespectrumstoornis

De autismespectrumstoornis wordt beschreven als een neurobiologische ontwikkelingsstoornis (Vermeulen, 2008). Hiermee wordt bedoeld dat de hersenen anders functioneren (Heliomare, z.d.). Er zijn drie kenmerken die steeds terugkomen, namelijk "*stoornissen in sociale interactie, communicatie en verbeelding*" (Vermeulen, 2008, p. 279). Men gebruikt het begrip 'spectrum' aangezien deze beperking zich heel divers kan uiten, zelfs voor de drie eerder genoemde kenmerken (Vermeulen, 2008).

Vermeulen (2008, p. 281-288) beschrijft een onderscheid in classificaties binnen de pervasieve ontwikkelingsstoornissen volgens de DSM-IV-TR (Diagnostic Statistical Manual of Mental Disorders), samengesteld door de American Psychiatric Association. Met 'pervasieve ontwikkelingsstoornis' wordt bedoeld dat problemen "*doordringen in verschillende ontwikkelingsgebieden van het kind*" (Balans, 2008, par. 3).

Deze classificaties zijn:

- 1 Autistische stoornis
- 2 Stoornis van Rett en desintegratiestoornis in de kindertijd
- 3 Stoornis van Asperger
- 4 PDD-NOS

Bij elke classificatie horen een aantal kenmerken, maar zoals eerder vermeld is de uiting van de stoornis bij ieder kind uniek.

5.2.1 Autistische stoornis

Opvallend bij kinderen met een autistische stoornis is de beperking in sociale interactie. In de eerste twee levensjaren kan worden opgemerkt dat het kind heel erg op zichzelf is

en oogcontact vermijd (Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie, 2009). Het ontwikkelen van relaties met leeftijdsgenoten verloopt moeilijker en er is een verminderde aandacht voor de interesses en het plezier van anderen (American Psychiatric Association, 2000, in: Vermeulen, 2008).

Ook stel men vast dat hun communicatievaardigheden beperkter zijn. De spraakontwikkeling komt trager op gang. Bij personen waar de spraakvaardigheid wel goed is ontwikkeld, blijkt er een beperking te zijn in het aanknopen en het onderhouden van een gesprek (Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie, 2009; Vermeulen, 2008).

Stereotiepe patronen van gedrag en belangstelling voor enkele specifieke objecten en activiteiten komen ook regelmatig voor. Bij intelligente kinderen met een autistische stoornis blijkt er zelfs een uitzonderlijke kennis te zijn over dat specifieke gebied.

Volgens de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie (2009) komt deze stoornis vaak voor bij personen met een verstandelijke beperking.

5.2.2 Stoornis van Rett en desintegratiestoornis in de kindertijd

Deze beide stoornissen komen enkel voor bij personen met een verstandelijke beperking. Opvallend bij deze twee stoornissen is het feit dat er naast enkele gedragskenmerken ook medische problemen zijn.

Kinderen met het desintegratiestoornis in de kindertijd hebben de eerste drie tot vier jaar van hun leven een normale of bijna normale ontwikkeling. Na deze periode vertonen zij een teruggang in minstens twee aspecten van volgende lijst: *“taal, spel, sociale vaardigheden, zindelijkheid en motorische vaardigheden”* (Vermeulen, 2008, p. 284). Door de vermindering van deze vaardigheden merkt men enkele autistische gedragskenmerken op.

Bij de Stoornis van Rett zou er een mutatie plaatsvinden op het X-chromosoomgebonden locus. Dit zou kunnen verklaren waarom deze stoornis zo goed als enkel bij meisjes plaatsvindt (Amir et al., 1999). Ook bij deze stoornis hebben kinderen eerst een normale ontwikkeling. In dit geval de eerste zes tot achttien maanden. Net zoals bij het desintegratiestoornis treedt er een verlies aan vaardigheden op. Enkele fysieke kenmerken bij deze stoornis zijn *“ruggegraatsverkromming, een afnemende groeisnelheid van de hoofdomtrek en ademhalingsmoeilijkheden”* (Vermeulen, 2008, p. 284).

5.2.3 Stoornis van Asperger

Deze stoornis werd het eerst beschreven door Hans Asperger in 1944. Enkele van zijn opvattingen komen echter niet meer overeen met de huidige kenmerken van de stoornis. Volgens de DSM-IV-TR zijn er twee criteria die overeen komen met de autistische stoornis, namelijk de beperkingen in de sociale interactie en de stereotiepe patronen van gedrag en belangstelling voor enkele specifieke objecten en activiteiten. Het verschil tussen de autistische stoornis en stoornis van Asperger zou liggen in het feit dat de laatste geen vertraging in de taalontwikkeling zou inhouden. De ontwikkeling in ‘taal’ zou verwijzen naar ‘spraak’ en niet expliciet op communicatieproblemen. dit zou wel gaan over de eerste drie levensjaren. Er wordt gesteld dat de verschillen met een autistische stoornis tijdens de tienerjaren zouden vervagen. Volgens de criteria van de DSM-IV-TR zou er bij de stoornis van Asperger geen achterstand in de cognitieve ontwikkeling zijn, dus zou deze stoornis enkel voorkomen bij personen met een (rand)normale intelligentie (Vermeulen, 2008).

5.2.4 PDD-NOS

Personen met PDD-NOS vertonen enkele gelijkenissen met andere stoornissen uit de classificaties van pervasieve ontwikkelingsstoornissen. Zo zouden er tekorten zijn *“op het vlak van de sociale omgang die samen voorkomen met óf communicatieve afwijkingen óf stereotiepe interesses, gedragingen en activiteit”* (Vermeulen, 2008, p. 287) maar zou men niet aan voldoende criteria voldoen om binnen één van de andere classificaties thuis te horen (Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie, 2009). Het zou dus naast het hebben van te weinig symptomen ook kunnen gaan om het begin op latere leeftijd (Vermeulen, 2008).

De Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie (2009) beschrijft enkele kenmerken zoals een mindere neiging naar de sociale buitenwereld, een moeilijke plaatsing van gebeurtenissen en situaties, het los functioneren van een sociale context en het missen van een juiste afstemming van op zichzelf normale gedragingen (eenzijdige, kortdurende, langdurende, zwakke, ... emoties en gedragingen).

Toch zijn er verscheidene discussies rond deze stoornis. Filipek et al. (1999) stelt bijvoorbeeld dat deze naam wordt gebruikt wanneer er onvoldoende informatie beschikbaar is of wanneer men twijfelt over de diagnose van 'autisme.

5.3 Waarneming en zintuigen

De wereld wordt door mensen met autisme anders waargenomen, begrepen en ervaren (Vermeulen, 2008). De waarneming gebeurt op een andere, meer gefragmenteerde manier. de Bruin (2005) beschrijft dit als *“waarnemen in puzzelstukjes”* (p. 16).

De waarneming gebeurt door de verschillende zintuigen. De informatie die wordt ontvangen wordt doorgestuurd naar de hersenen waar de verwerking plaatsvindt. Vervolgens reageer je op de verwerkte informatie. Wat voor ons logische handelingen zijn als reactie op een bepaalde waarneming is voor iemand met autisme niet vanzelfsprekend. De informatie die wordt verzameld door de zintuigen komen als losse puzzelstukjes aan in de hersenen. Eerst moeten de verschillende stukjes worden samengevoegd zodat het geheel duidelijk is en er betekenis aan kan worden gegeven. Dit puzzelen moet een kind met autisme doen bij alle informatie die binnenkomt, met als gevolg dat er heel hard moet gewerkt worden om al deze informatie te verwerken, ondanks dat dit aan de buitenkant niet zichtbaar is. Wanneer er heel veel prikkels binnenkomen, kunnen alle puzzelstukjes in de hersenen op één hoop terecht komen. Het kan daarom soms veel tijd kosten om de verschillende indrukken te verwerken (de Bruin, 2005).

Op het vlak van zintuigen kan een kind met autisme over- of ondergevoelig zijn, maar dit is voor elk kind verschillend. Het kind heeft hier geen regie in maar kan wel leren om hier beter mee om te gaan (de Bruin, 2005).

Een kind met autisme kan zich soms enkel focussen op één prikkel en de rest uitschakelen. Zo kan hij bijvoorbeeld tijdens het hebben van oogcontact niet meer goed luisteren of bij het ruiken van een vieze geur zich enkel daar nog op focussen. Bij een overdaad aan geluidsprikkels worden zowel geluiden van dichtbij als die op de achtergrond even sterk waargenomen waardoor het onderscheiden van verschillende geluiden moeilijker verloopt. Ook bij het eten kan men moeite ondervinden aangezien het kind zowel warme als koude, harde als zachte texturen tegelijkertijd ervaart. Bij

aanraking kunnen er eveneens teveel prikkels ervaren worden, waardoor het kind zich soms van aanraking kan afsluiten en deze enkel opzoekt als hij er zelf zin in heeft (de Bruin, 2005).

Door een overdaad aan prikkels kan het gebeuren dat iemand met autisme het overzicht op de situatie verliest en angstig wordt. Op angst kan worden gereageerd door te vechten, te vluchten of te verstijven. Op zo'n momenten is het belangrijk om de blootstelling aan prikkels zo veel mogelijk te vermijden. Aanraking en praten zijn dus geen goed idee omdat deze handelingen nog steeds prikkels geven. Wanneer de persoon in een prikkelarme omgeving wordt geplaatst, kan hij daar tot rust komen (Horvers & Kuipers-Hemken, 2014).

5.4 Focus op de talenten

Als men spreekt over de verschillende kenmerken binnen het autismespectrumstoornis wordt de nadruk vaak gelegd op wat men niet meer kan: er is een verminderde sociale interactie, de communicatie verloopt moeilijk en de verbeelding is beperkt. Als we enkel naar deze zijde van het geheel kijken, krijgen we een onvolledig verhaal. De helft is verteld, maar er is nog zoveel meer.

Luteijn en van Nielen (z.d.) ontwikkelden een poster waarop de sterke kanten van iemand met autisme worden geïllustreerd. Een kenmerk zoals 'grote belangstelling voor specifieke objecten of activiteiten' wordt hier verwoord als 'heeft veel kennis van bepaalde zaken' en 'verdiept zich in een bepaald onderwerp'. Op deze manier worden de beperkingen van iemand met autisme in een positief daglicht gesteld. (De poster is afgebeeld op volgende pagina.)

5.5 Verheldering in de omgeving

Zoals eerder vermeld verloopt de verwerking van informatie anders bij mensen met autisme. Zij kunnen de wereld vaak ervaren als onbegrijpelijk, onoverzichtelijk en onvoorspelbaar. *"Kinderen en jongeren met autisme rekenen erop dat hun omgeving duidelijk, voorspelbaar en helder is en dat we er de samenhang in aanbrengen die ze zelf niet zien"* (Vermeulen, 2008, p. 314). Er is dus nood aan verheldering in de omgeving. Het begrip 'verheldering' wordt verkozen boven het woord 'structuur' omdat dit beter de behoeften van iemand met autisme weergeeft. Men voorkomt hiermee ook de vaak gemaakte misopvatting *"dat je met kinderen met autisme bij voorkeur alles op hetzelfde moment, op dezelfde plaats en in dezelfde volgorde moet doen"* (Vermeulen, 2008, p. 314).

Vermeulen (2008) stelt dat een belangrijk aspect in de begeleiding van kinderen met autisme de concrete communicatie is. Hiermee wordt bedoeld dat *"abstracte begrippen zoals ruimte, tijd en sociale regels zó concreet gemaakt [worden] dat het kind of de jongere geen verbeelding nodig heeft om de betekenissen ervan te vatten"* (p. 315). Het maken van dagschema's en stappenplannen, het opstellen van activiteiten met een duidelijk begin en einde en scripts voor het verduidelijken van een gewenst sociaal gedrag zijn enkele voorbeelden van concrete communicatie. Ook visuele informatie kan een hulp bieden in het begrijpen van betekenissen. Zowel concrete communicatie als

visuele informatie kan worden weergegeven door middel van pictogrammen, tekeningen, voorwerpen, ...

Een verheldering van de omgeving wilt niet per se zeggen dat de kinderen nood hebben aan een specifieke 'auti-omgeving'. Een voorbeeld hiervan is een 'autiklas', waar enkel kinderen met autisme samenzitten. (Vermeulen 2008) Wanneer er een duidelijke omgeving word gecreëerd is het mogelijk voor een kind met autisme om bijvoorbeeld ook in het gewoon onderwijs te slagen (Vermeulen, 2002).

Deze gedachtegang kan gekoppeld worden aan het universal design principe. Net zoals een verbrede deuropening zowel voor mensen in een rolstoel als een vrouw met een kinderwagen gemakkelijker is, kan een autismevriendelijke omgeving eveneens een meerwaarde zijn voor andere kinderen.

Er hoeft geen specifieke omgeving gecreëerd te worden, maar de bestaande omgeving kan aangepast worden, zodat daar een zo groot mogelijke groep mensen baat bij heeft.

Vermeulen (2008) concludeert dat kinderen of jongeren met autisme pas nieuwe vaardigheden en kennis kunnen aanleren wanneer de omgeving autismevriendelijk is.

6 Autisme en spelen

6.1 Speelgedrag

Zoals eerder vermeld hebben kinderen met autismespectrumstoornis meer moeilijkheden met sociale interactie. Ze zijn vaak gefocust op één object of activiteit, tonen geen belangstelling in wat er rondom hen gebeurt of in de interesses van anderen en hebben minder verbeelding. Toch vertellen Boucher & Wolfberg (2003) dat het fout zou zijn om daarom te denken dat kinderen met autisme in het algemeen niet kunnen spelen, dit niet graag doen of liever geïsoleerd zijn. Ze stellen eveneens dat onderzoek reeds heeft aangetoond dat de capaciteiten om o.a. spelen, genieten en de aanvaarding door een 'peer group' in grote mate vergelijkbaar is tussen kinderen met en zonder autisme. Deze resultaten zouden wel afhangen van o.a. de diagnose, de school waar het kind gaat en het niveau van functioneren (Holmes & Willoughby, 2005).

Toch kunnen er obstakels zijn die beletten dat kinderen hun potentieel om te spelen gebruiken. Zo is interactie met andere kinderen en het delen van objecten voor kinderen met autisme een veel grotere uitdaging. Vaak is het gevolg hiervan dat men zich terugtrekt (Marks et al. 1999, in: Couper, Sutherland & van Bysterveldt, 2013). Kinderen kunnen ook dikwijls angstig zijn omdat ze zich onzeker voelen en niet weten wat te doen tijdens een speelmoment. Wanneer de onzekerheid en de chaos op de speelplek te groot wordt, kunnen ze zich isoleren (Palmer, 2007).

6.2 De buitenomgeving

In paragraaf 5.3 wordt vermeld dat kinderen met autisme gevoelig kunnen zijn voor een overdaad aan prikkels. Wanneer we spreken over een buitenomgeving zijn er soms meer prikkels waar te nemen dan binnen:

- De natuur speelt een rol: de buitentemperatuur kan meerdere malen verschillen terwijl deze in een binnenruimte vaak constant is. Ook voel je de wind die ook extra geluid kan veroorzaken door bijvoorbeeld de bladeren aan de bomen te doen ritselen.
- Als we spreken over een publieke ruimte en we nemen het voorbeeld van een plein, heb je vaak auto's en fietsers die langs rijden, voetgangers die passeren, kinderen die spelen, mensen die op terrasjes zitten, ...

Er kunnen meer prikkels waargenomen worden, waardoor de neiging tot isolatie misschien sneller zal plaatsvinden. Horvers en Kuipers-Hemken (2014) benadrukken dat het op zo'n moment belangrijk is om blootstelling aan prikkels zoveel mogelijk te vermijden. Het is niet vanzelfsprekend dit te willen toepassen op een publieke ruimte. Een buitenruimte geeft niet altijd de mogelijkheid om je af te sluiten van de omgeving en afstand te doen van de verschillende prikkels die binnenkomen.

Browning en Robinson (2011, in: Couper, 2011) stellen dat er best enkele plekken worden voorzien in een speeltuin waarnaar kinderen kunnen ontsnappen wanneer er een teveel aan prikkels wordt ervaren. In Kids vzw te Hasselt, een school voor kinderen met autisme en kinderen met een auditieve beperking die ik heb bezocht, hadden ze reeds een plekje gecreëerd dat een eindje weg stond van de andere speeltuigen, zodat kinderen die graag wat rustiger speelden, daarheen konden gaan.

7 Een rustplek in een bestaande speeltuin

Aangezien buiten spelen een goede invloed heeft op de ontwikkeling van het kind, is het goed om elk kind te stimuleren dit meer te doen. Er zijn reeds talloze speelmogelijkheden ontwikkeld. Deze hebben vaak al een leuk ontwerp en bieden veel uitdagingen aan.

Ik heb een speeltuin in Diepenbeek onderzocht en ben er op zoek gegaan naar rustplekken.

Doordat men regelmatig in de hoogte heeft gewerkt, worden er automatisch onder de toestellen geborgen plekjes gecreëerd. Toch ben je hier niet helemaal afgescheiden van de prikkels rondom. Door het gebruik van hout kan je verbanden leggen met een boomhut. Er zijn hier en daar enkele 'hutjes' geplaatst die bijna aan alle zijden afgeschermd zijn.

Naast de 'hutten' stond er ook een ton in het midden van het terrein waar kinderen in kunnen kruipen.

Er worden dus bewust of onbewust reeds enkele plekjes gecreëerd waar kinderen zich even kunnen wegstoppen. Ook is het speelterrein groot genoeg om zich even af te zonderen. Toch is er nergens een plek waar je volledig bent afgeschermd van de omgeving.

Naar aanleiding van mijn literatuuronderzoek, lijkt het mij interessant om de reeds bestaande speelplekken voor kinderen niet te wijzigen, maar om er net iets aan toe te voegen. Omdat het namelijk niet enkel voor kinderen met autisme, maar voor elk kind wel eens nodig kan zijn om even tot rust te komen, wil ik graag een rustplek ontwerpen op een bestaande speeltuin, zodat men daarvoor de speelplek niet moet verlaten.

8 De rustplek

8.1 De rustplek gedefinieerd

Het is moeilijk om te definiëren wat een rustplek precies is. In het woordenboek Van Dale (2014) wordt 'rust' als volgt omschreven:

1. Toestand die intreedt bij het ophouden van vermoeienis of inspanning: *tot rust komen; iem. met rust laten* niet storen
2. Slaap
3. Stilte
4. (meervoud: *rusten*) (*muziek, sport*) pauze

Vaak wordt dit woord geassocieerd met een rustoord (rusthuis, bejaardentehuis) of een rustplaats (een begraafplaats). Beiden zijn het plekken waar 'rust' inderdaad een belangrijke of de belangrijkste factor is.

Als we de begraafplaats als rustplek eens verder bekijken, met als voorbeeld de Tyne Cot Cemetery te Passendale (afb. 13), wordt de rust grotendeels gecreëerd door de stilte die er heerst, uit respect voor degenen die daar begraven zijn. Op een gewone begraafplaats staan de graven vaak op een keurige rij, maar op een militaire begraafplaats heerst er nog meer structuur. De symmetrie en plaatsing van de graven dragen hiertoe bij. Op deze plek is het dus niet enkel de architectuur die bijdraagt tot het maken van de rustplek, maar ook de betekenis van de plek en je eigen houding op die plek.

'Rust' is ook een belangrijk aspect in een rustoord, maar niet op dezelfde manier als op een begraafplaats. Als ik terugkijk op mijn eigen ervaring in een rustoord, is deze in zekere zin gelijkaardig aan bijvoorbeeld een ziekenhuis: er zijn gangen met kamers waar er af en toe personeel of een bewoner passeert. In de eetzaal of cafetaria is het ook niet per se 'rustig' in dezelfde betekenis zoals we die in het woordenboek vinden: de tv staat aan, de verzorgers lopen rond, er is bezoek, ... De 'rust' wordt hier vertaald in de activiteiten van de bewoner. Men kan deze als 'rustig' beschouwen omdat hun inspanningen vaak gering zijn als gevolg van beperkte mobiliteit of mentale aanwezigheid. Een rustoord wordt gezien als een plek waar zij kunnen rusten en hun laatste dag kunnen beleven.

Een 'plek' in het algemeen kan ook gedefinieerd worden volgens Augé (1995). In zijn boek 'Non-places: introduction to an anthropology of supermodernity' (vertaald uit het Frans) maakt hij een vergelijking tussen 'places' en 'non-places'. Hij stelt dat 'supermoderniteit' non-plaatsen creëert, met als voorbeeld supermarkten, luchthavens en hotels. Dit zijn eenzame, vluchtige, tijdelijke plekken die nooit volledig voltooid zullen zijn. Hij suggereert dat plaatsen, in tegenstelling tot non-plaatsen, "*gedefinieerd worden als relationeel, historisch en bezig met identiteit*"¹ (Augé, 1995, p. 77).

Rustplekken lijken soms bij geen van beide te horen, aangezien het vaak plekken zijn waar je alleen bent en waar de gependeerde tijd niet van heel erg lange duur is. Maar anders dan bij niet-plaatsen is het wel een plek waar je je op je gemak voelt en die wel degelijk een zekere ziel met zich meedraagt. Het relationele, historische en de identiteit krijgt er net wel een plek, waardoor de vluchtige eenzaamheid, of beter gesteld de tijdelijke teruggetrokkenheid, eerder één van de 'plaatsen' in je leven wordt dan een 'non-plaats'.

¹ Vrije vertaling

Als we spreken over de ziel van een plek, dateert dit concept al van in de tijd van de Romeinen. Norberg-Schulz (1979) beschrijft in zijn boek 'Genius loci: towards a phenomenology of architecture' dat men stelde dat iedere persoon en plek een geest, een *genius* had, die het karakter en essentie bepaalde van die persoon of plek. Bij een ruimte was het belangrijk dat men met de geest van de ruimte in het reine kwam. Je moest dus in een goede relatie staan met de ruimte, zowel op fysiek als op mentaal vlak (p. 18). Vervolgens stelt hij dat *"wanneer men woont, een mens zowel zich in een ruimte bevindt als blootgesteld wordt aan een bepaald omringend karakter"*² (p. 19). 'Oriëntatie' en 'identificatie' zijn twee belangrijke aspecten in dit gegeven. *"Om een existentieel fundament te hebben moet men zichzelf kunnen oriënteren: men moet weten waar men is. Maar men moet zich ook kunnen identificeren met de omgeving"*² (p. 19), *"men moet 'vrienden' worden met de plaats"*² (p.21) . Het identificeren zal ervoor zorgen dat je je 'thuis' voelt. Wanneer men zich niet kan oriënteren voelt men zich verloren, waardoor het veilig gevoel ook verdwijnt.

Men kan zich afvragen of er bepaalde vaste elementen zijn die een rustplek definiëren. Uiteraard zal de perceptie van hoe je tot rust komt voor iedereen verschillend zijn, maar zijn er overeenkomsten die voor iedereen gelden? Ik ga proberen om enkele criteria omtrent de rustplek vast te leggen door middel van analyse van vier verschillende aspecten, namelijk:

1. Bestaande rustplekken
2. Mindfulness
3. Expertengroep: kinderen

8.2 Bestaande rustplekken

Er zijn reeds veel rustplekken ontworpen. Enkele voorbeelden hiervan zijn paviljoenen, kapellen, japanse thee-paviljoenen, snoezelruimtes, ... Door deze plekken te analyseren ga ik proberen enkele gelijkenissen te ontdekken die belangrijk kunnen zijn binnen het ontwerp van een rustplek. Enkele elementen die ik zal onderzoeken zijn materiaal- en kleurgebruik, locatie en de aanwezigheid/afwezigheid van objecten.

8.2.1 Chapel of Rest, Graz

In 2011 werd er in Graz, Oostenrijk een kapel gebouwd die werd ontworpen door Hofrichter-Ritter Architecten. De kapel bevindt zich naast de Steinfeld cemetery en wordt gebruikt voor begrafenissen, waar men een laatste groet kan brengen aan de overledene. De kapel bestaat uit gebogen wanden die twee ontvankelijke handen uitbeelden (Hofrichter-Ritter Architecten, z.d.). Op die manier wordt er een soort van geborgenheid gecreëerd. Er is gewerkt met gewapend beton.

Aangezien de kapel wordt gebruikt voor begrafenisceremonies zal dat de reden zijn waarom de kapel de naam 'Chapel of Rest' heeft gekregen. Het aspect 'rust' wordt hier dus gekoppeld aan de functie van de ruimte. Er wordt gewerkt met eentonige, rustige kleuren. De vorm van de kapel geeft een geborgen gevoel. Hoewel dat de mensen die de ruimte zullen vullen vaak neerslachtig zijn, geeft de ruimte een lichte sfeer.

² Vrije vertaling

8.2.2 Forest Retreat, Tsjechië

Dit paviljoen, gelegen op een landelijke locatie in de Bohemen in Tsjechië, werd gebouwd om als rustplek te dienen voor een cliënt die af en toe wou ontsnappen aan zijn hectische leven. Uhlik Architekti koos ervoor om het paviljoen op een grote steen te plaatsen, waardoor je een soort van uitkijkpost hebt, in plaats van het paviljoen te verweven met de omgeving.

Aan de buitenkant is er gewerkt met houten latten en voor de binnenafwerking werden OSB-platen gebruikt. In het paviljoen zijn enkele openingen geplaatst waardoor je de natuur kan bewonderen (Dezeen, 2014).

Bij dit paviljoen speelt natuur een belangrijke rol. Het is gebouwd op een plek waar de cliënt graag naartoe kwam in zijn kindertijd. De natuur omgeeft niet enkel het paviljoen maar wordt ook naar binnengetrokken door de openingen en het materiaalgebruik. Door enkel OSB-platen te gebruiken heb je een eentonig, licht kleurgebruik in het paviljoen. Ook is er, behalve een kachel, verder niets aanwezig.

Het aspect 'rust' wordt hier gekoppeld aan het feit dat je weg bent van de drukte. Buiten de natuur en de daarbij horende geluiden word je door niets of niemand gestoord. Het lijkt een ideale plaats om je zorgen en je dagelijkse bezigheden even te vergeten.

8.2.3 Seifuan, Tokyo

In Japan zijn er talloze paviljoenen ontworpen voor de typische 'Tea-ceremony'. Een voorbeeld hier van is een ontwerp van de architect Atsushi Kitagawara, die een kamer creëerde voor de thee ceremonie voor eigen gebruik (Freeman, 2007). Kitagawara heeft gebruik gemaakt van natuurlijke materialen. De muren zijn bepleisterd met modder, wat vaak wordt gebruikt in traditionele Japanse huizen (Nakao & Yamazaki, z.d.). Hiervoor werd een mengeling van modder en stro uit naburige plekken gebruikt. De vloer is bedekt met *tatami* (matten), waardoor de ruimte groter lijkt. Tegen het plafond is er een constructie met *washi* papier (zie afb. 22) gehangen, waardoor het licht wordt gefilterd. Ook voor het raam werd *washi* papier gebruikt om eveneens het daglicht te filteren (Freeman, 2007).

Freeman (2007) zegt dat door het gebruik van natuurlijke aarde kleuren er een warme en eenvoudige sfeer wordt gecreëerd. Net zoals bij de vorige twee voorbeelden krijg je een licht en eenvoudig kleurgebruik in een vrijwel lege ruimte.

8.2.4 The Silence Room, Londen

In Selfridge, een warenhuis in Londen, ontwierpen Alex Cochrane Architects een ruimte waar bezoekers tijdens het soms hectische shoppen een rustplek kunnen vinden. Blijkbaar werd er reeds een 'silence room' voorzien in het warenhuis wanneer die voor het eerst opende in 1909. Alex Cochrane Architects maakten hier een eigen versie van, aangezien er geen beeldmateriaal terug te vinden is van de eerste 'silence room' (Dezeen, 2013a, par. 4).

De ruimte bevindt zich naast een grote doorgang, waardoor achtergrondgeluiden onvermijdelijk zijn. De architecten hadden niet als doel dat de bezoekers door complete

stille werden omgeven, maar eerder waar men *“de stem verlaagt en tot rust kan komen”*³ (Dezeen, 2013a).

De bezoekers worden eerst door een gang geleid waar men door enkele lampen naar een soort van box wordt gebracht. Langs de muren van de box, die met een crèmekleurige vilt zijn bekleed, staan er banken, bedekt met hetzelfde materiaal. De ruimte wordt indirect belicht door led-lampen die zich onder de banken bevinden. Er is geen extra plafond voorzien, waardoor je de verschillende leidingen en buizen kan zien waardoor *“de aard van het gebouw duidelijk blijft”*³ (Dezeen, 2013a, par. 11).

Ook hier wordt er gebruik gemaakt van een lichte kleur die zowel op de muren als op de vloer terugkomt. De ruimte lijkt hierdoor uit één geheel te bestaan. Door het gebruik van indirecte verlichting heeft de ruimte eerder een gloed waardoor de banken lijken te zweven en de ruimte lichter aanvoelt.

8.2.5 Kamppi Chapel of Silence, Helsinki

Net zoals The Silence Room in Londen is deze kapel gelegen op een zeer drukke en levendige plek in het midden van Helsinki. K2S Architects ontwierpen een kapel waar men tot rust kan komen en stil kan zijn midden in de drukte. De façade bestaat uit een gebogen houten omhulsel. Deze gebogen vorm komt ook terug in het interieur, wat voor de bezoekers een geborgen gevoel moet creëren en hen moet ‘afschermen’ van het buitenleven (ArchDaily, 2012). Volgens de architecten krijg je binnenin het gevoel alsof de omgeving ver weg is. *“Door het licht dat vanboven binnenvalt, het gebogen oppervlak en het gebruik van warme materialen wordt de ruimte bepaald”*³ (ArchDaily, 2012, par. 4).

Als je ziet dat de cliënten voor deze opdracht de Helsinki Parish Union en de stad Helsinki zijn, merk je dat de vraag naar een rustplek in een drukke omgeving wordt ondersteund door een groter geheel. Zoals voorheen vermeld speelt de vorm een belangrijke rol in dit gebouw. Ook het gebruik van hout, een natuurlijk materiaal, creëert een warm gevoel. Opnieuw is er gewerkt met maar twee overheersende kleuren. Door de indirecte lichtinval wordt er een lichte sfeer gecreëerd in de kapel.

8.2.6 Een snoezelruimte

In 1966 werd er voor het eerst geschreven over het prikkelen van zintuigen bij personen met een beperking. Cleland en Clark (1966) vertelden dat personen met een mentale beperking in een aangepaste ruimte, die ze ‘sensorial cafeteria’ noemen, kunnen genieten en hun zintuigen laten prikkelen.

Met deze informatie maakte men in 1974 in Huize Haarendael te Haaren voor het eerst gebruik van het begrip snoezelen. (Devie & Vanoosthuyse 2009).

Snoezelen is een combinatie van de woorden *snuffelen*, wat in het woordenboek Van Dale (2014) wordt beschreven al speurend onderzoeken en *doezelen*, wat eerder dommelen, wegdromen of rustig genieten inhoudt (Devie & Vanoosthuyse, 2009).

Het snoezelen gebeurt meestal in een daarvoor ontworpen ruimte. Er wordt o.a. gebruik gemaakt van licht, geluid en geur (Mertens, z.d.).

³ Vrije vertaling

Volgens Devie en Vanoosthuyse (2009) zijn er enkele wetenschappelijke studies die aantonen dat snoezelen een gunstig effect heeft op het zelfvertrouwen in sociale interactie, de concentratie, het welbevinden, ... bij zowel kinderen met als zonder beperking. In hun boek 'Het grote snoezelboek: een wondere wereld van zintuigen' (2009) moet snoezelen best volgens enkele pijlers gebeuren: het moet *doelgericht* en *begeleid* zijn. Er moet een *selectief aanbod van zintuiglijke prikkels* worden aangeboden in een *sfeervolle omgeving*. Dit *volgens eigen keuze en tempo* en *aangepast aan individuele behoeftes en mogelijkheden*.

In deze snoezelruimte zijn er verschillende ruimtes en hoekjes gecreëerd. Bij elk hoekje werd er gefocust op een bepaald zintuig of een activiteit. Zoals je kan zien op afb. 31, 32 en 33 is de ruimte donker maar zorgen de vele lampen voor een speciale sfeer.

Deze ruimte vormt toch een contrast met voorgaande besproken plekken: er wordt gewerkt met verschillende kleuren, het is er eerder donker, er wordt niet per se rondt het element 'natuur' gewerkt en er staat best veel in de ruimte.

8.2.7 De natuur

Vaak wordt de natuur gezien als een plek waar men tot rust komt. In bovenstaand voorbeeld van The Forest Retreat, is de natuur het decor voor de ontworpen rustplek. Men kan zich afvragen waarom veel mensen zich aangetrokken voelen door de natuur. Wilson (1984) beschrijft dit als 'biophilia'. Dit is een theorie die stelt dat de mens een *"aangeboren neiging heeft zich te focussen op leven en levensechte processen"*⁴ (p. 1). Kellert en Wilson (1995) zeggen dat de 'biophilia hypothesis' inhoudt dat de mens afhankelijk is van de natuur om "de hunkering naar esthetische, intellectuele, cognitieve en spirituele betekenis en voldoening" te omvatten (p. 20). Ze stellen dat de mens een connectie heeft met andere levende organismen. Dit zou reeds teruggaan naar de allereerste mens die in grote betrokkenheid leefde met andere levende organismen. Volgens Grinde en Patil (2009) waren planten vroeger zeer belangrijk om te overleven. Theoretisch gezien stellen ze dus dat wij *"aangepast zijn om te leven in een groene omgeving"*⁴(p. 2333).

Planten en bomen worden vaak gebruikt om de omgeving te verbeteren (Grinde & Patil, 2009). Het feit dat de natuur verschillende positieve uitwerkingen heeft, kan hier een rol in spelen. Volgens Ulrich et al. (1991) zou het herstelproces van stress sneller verlopen in een natuurlijke omgeving. Ulrich (1999) zegt dat stress vaak terugkomt binnen de muren van een instelling voor gezondheidszorg en deed daarom onderzoek naar 'healing gardens'. Hij beschreef enkele elementen die belangrijk zijn om stress te verminderen. Als eerste stelt hij dat 'het gevoel van controle te hebben' ervoor zou zorgen dat men beter kan omgaan met stress. Zo kan een tekort aan privacy stress veroorzaken en als men die zou kunnen ontvluchten betekent dat, dat men opnieuw een gevoel van controle kan ervaren. Als tweede zegt hij dat er is bewezen dat er een link is tussen sociale steun en gezondheid. Verder zou beweging voordelig zijn voor de gezondheid en zou stress verminderen. Als laatste haalt hij het onderzoek rond herstel van stress in natuurlijke omgeving aan. Hij stelt dat een tuin een ideale plek is: men kan er de stress te ontvluchten, veel bewegen en het is een ontmoetingsplaats om sociale contacten te onderhouden. Uit onderzoek blijkt dat *"een natuurlijk landschap een sterker*

⁴ Vrije vertaling

*positief effect op de gezondheid heeft in vergelijking met een stedelijk landschap*⁵ (Fry, Tveit & Velarde, 2007, p. 199).

Een laatste interessante theorie is dat de mens zou worden aangetrokken door het visueel esthetische. Volgens Grinde (1996) komt dit *“omdat het brein zo is gebouwd dat hij visuele stimuli verbind met een beloning”*⁴ (p. 31). Het brein zou acties *“die goed zijn om te overleven en onze genen voort te planten”*⁴ stimuleren (p. 32). Bij een ‘goede actie’ volgt een ‘beloning’, wat zich vaak vertaalt in een emotie die ons een positief gevoel geeft. Grinde (1996, p. 33) stelt dat dit niet per se blije emoties zijn. Wanneer er iemand is overleden, is huilen een natuurlijk gevolg en kan dat een positief gevoel geven, omdat het je helpt. Hij beschrijft enkele elementen van esthetiek die gelinkt zijn aan ‘beloning’, nl. kleur, nieuwsgierigheid, diepte en beweging, balans en symmetrie en functionaliteit. Het aspect ‘kleur’ zou teruggaan naar de tijd wanneer men naar vruchten en bessen moest zoeken en door hun felle kleur werd aangetrokken. Het vinden van de vruchten zou dan gelinkt zijn aan een ‘beloning’. Dit zou ons dus stimuleren om op zoek te gaan naar kleurrijke objecten. Ook nieuwsgierigheid is verbonden met ‘beloningen’. Het staat gelijk aan dingen ontdekken en details opmerken, wat vroeger belangrijk was bij het vinden van de weg, het zoeken naar eten, ... Wanneer onze nieuwsgierigheid wordt gestimuleerd, ervaren we dit als aangenaam. Diepte meten en beweging berekenen worden als derde element beschreven. Hij stelt dat dit niet vanzelf komt maar voortvloeit uit oefening. Wanneer we onze capaciteiten ontwikkelen, worden we hiervoor ook ‘beloond’. Symmetrie en balans zijn elementen waarnaar gestreefd wordt. Belangrijke architecturale bouwwerken dragen vaak symmetrie met zich mee. Als laatste wordt het zoeken naar functionaliteit en perfectie gekoppeld aan ‘beloning’ aangezien dit ons een aangenaam gevoel geeft als we dit hebben bereikt.

Grinde en Patil (2009) koppelen dit aan de natuur, aangezien je aspecten zoals kleur, balans en complexiteit hierin ook terugvindt.

8.3 Mindfulness

Mindfulness is iets wat al heel lang bestaat en nu, in onze chaotische en stressvolle maatschappij, voor sommigen de manier is om even tot rust te komen. Willard (2010) stelt in zijn boek *‘Mindfulness en kinderen: leer je kind focussen en ontspannen’* dat mensen weinig tijd nemen om gewoon te ‘zijn’. Maar niet enkel volwassenen hebben te kampen met een druk leven. Vaak hebben kinderen in de week heel wat activiteiten, waardoor ook zij soms bezorgd en angstig kunnen zijn. Meditatie, waaronder mindfulness, kan ervoor zorgen dat je tijdens je drukke leven toch jezelf kunt ervaren. Voor sommigen wordt het zelfs beschouwd als een manier van leven.

Mindfulness is een vorm van meditatie, wat je zou kunnen definiëren als *“een oefenvorm waarbij je door het richten van je aandacht invloed uitoefent op je lichaam en je geest”* (Willard, 2010, p. 18). Anders dan concentratiemeditatie, waarbij de geest in een bepaalde richting wordt gestuurd, gaat het er bij mindfulnessmeditatie om *“te observeren waar de geest uit zichzelf naartoe gaat”* (Germer, 2005, in: Willard, 2010, p. 20). Mindfulness zou een positieve uitwerking hebben op de fysieke en emotionele gezondheid.

Volgens Willard (2010) denkt men vaak dat mediteren iets passief is, terwijl men net actief bezig is en men de geest traint. Bij mindfulness is het wel belangrijk om ankerpunten te hebben, dit omdat de geest tijdens het mediteren vaak in een bepaalde

stroming meegaat. Door enkele concentratieoefeningen, zoals letten op je ademhaling of je concentreren op de ervaring en het gevoel van bijvoorbeeld je handen, kan je je aandacht opnieuw meer richten. Zo stelt hij dat je bij kinderen de zintuigen kunt gebruiken als ankerpunten, omdat dit duidelijk en concreet is. Naast de vijf gekende zintuigen (zien, horen, ruiken, proeven en voelen) wordt er een zesde zintuig beschreven, namelijk het denken of de perceptie.

Willard (2010) beschrijft enkele oefeningen om te mediteren; alleen, samen met je kinderen of in groep, en beschrijft hij ook waar je het beste kunt mediteren. Hij stelt dat je dit eigenlijk overal kunt doen, maar dat een speciaal uitgekozen plek wel nuttig kan zijn. Verder is het er best zo stil mogelijk en zijn er geen elementen in de omgeving die voor afleiding zorgen. Ook de buitenomgeving zou een goede plek zijn om te mediteren.

Ik heb de oefeningen in het boek overlopen en bestudeerd in wat voor ruimte of omgeving je zo'n oefening het best kon doen en of er op die plek bepaalde elementen aanwezig moeten zijn:

- Eén oefening is genaamd de *'wolkmeditatie'* (p. 56) waarbij je je aandacht richt op wolken. Men gaat er hier dus van uit dat je op dat moment in de buitenomgeving moet zijn.
- Bij de oefening *'bezoekers groeten'* (p. 67) moeten kinderen zich inleven in het woongebied van hun voorouders. Zelf wordt er gesuggereerd dat je je moet voorstellen dat je bijvoorbeeld in een bos, aan zee of in de bergen bent.
- Het aspect *'natuur'* komt ook terug bij *'meditatie over de vier elementen'* (p. 130) waar men zich moet inbeelden dat men een stevige boom is en men kracht haalt uit *'de vier elementen'*, nl. aarde, lucht, water en vuur.
- Er zijn enkele oefeningen die beschreven staan onder *'meditatie met de zes zintuigen of natuurmeditatie'*. Er wordt telkens op één zintuig gefocust en dan geleidelijk overgegaan naar een volgende zintuig. Willard (2010) zegt dat dit een goede oefening is om in de natuur te doen.
- Maar ook bij andere oefeningen wordt er beroep gedaan op de zintuigen. Bij *'leer je sinaasappel kennen'* (p. 57) bestudeer je een sinaasappel door te zien, te voelen, te ruiken en te proeven. Bij *'wat je neus weet'* (p. 59) wordt er beroep gedaan op het reukorgaan door objecten te verzamelen met een indringende geur. Het voelen komt terug in de oefening *'mindfulness en aanraking'* (p. 60) waar men met de ogen dicht een object moet beschrijven door eraan te voelen.
- Vaak wordt er in het begin van een oefening gezegd dat je *'comfortabel moet liggen of zitten'* of dat je ervoor moet zorgen dat de kinderen (tijdens een groepsoefening) *"zich ontspannen en prettig voelen"* (p. 120). Dit zijn meer abstracte begrippen, maar aanwezige elementen zoals bijvoorbeeld kussens kunnen hier wel een hulpmiddel zijn.
- Een interessant voorbeeld dat wordt gegeven, is bij een jongen met autisme die een lage IQ had. Bij de oefening die Willard (2010) met hem deed, werd er gefocust op wat hij wel kan in plaats van wat hij niet kan.
- Tijdens *'meditatie voor heimwee'* (p. 98) wordt er een oefening beschreven voor kinderen die angstig worden wanneer ze van huis weg zijn. Het hoofddoel is om te focussen op overeenkomsten in plaats van verschillen, zoals bijvoorbeeld zeep in een badkamer die misschien anders ruikt, maar waar je je ook gewoon mee kunt wassen, net zoals thuis.
- Ook beschrijft Willard (2010) een oefening waar er enkele kleine activiteiten worden opgesomd die men *'bewust aandachtig'* (p. 76) kan doen, zoals

bijvoorbeeld inademen, aan bloemen ruiken, naar muziek luisteren, je spieren aanspannen en ontspannen, een sinaasappel pellen en opeten, de wind door de bomen horen waaien, parfum ruiken of aan een geurkaars ruiken, een gedicht voorlezen, ...

Hoewel Willard (2010) stelt dat je eigenlijk overal kunt mediteren, kan een bepaalde plek of ruimte wel helpen om je meer te focussen. Doorheen de verschillende oefeningen kan je opmerken dat natuur, een stille omgeving en verschillende texturen, geuren, geluiden, ... wel belangrijke aspecten zijn tijdens de meditatie.

8.4 Expertengroep: kinderen

8.4.1 Inleiding

Zoals in paragraaf 2.4 besproken, is het belangrijk om rekening te houden met de mening van de betrokken partij. Ik wil kinderen niet enkel zien als doelgroep maar ook als expertengroep. Als we spreken over een rustplek creëren voor kinderen, zullen uiteindelijk kinderen het beste weten wat voor hen rustgevend.

8.4.2 Onderzoeksmethodologie

Om uit te zoeken wat een rustplek voor kinderen betekent, ben ik naar verschillende scholen gegaan om kinderen hierover te ondervragen. Ik heb ervoor gekozen om als communicatiemiddel te kinderen te laten tekenen. Er is reeds veel onderzoek gedaan enerzijds naar het gebruik van tekeningen om te communiceren en anderzijds naar de analyse van de tekeningen om het kind beter te begrijpen. Thomas en Silk (1990) geven enkele redenen waarom kindertekeningen als onderzoeksmiddel worden gebruikt:

1. *“Esthetische redenen: omdat de tekeningen dikwijls charmant zijn en aanspreken”* (p. 22).
2. *“Opvoedkundige redenen: omdat de ontwikkeling van de grafische kunsten belangrijke dingen kan leren over het visuele denken en nuttige vaardigheden zijn om zich uit te drukken”* (p. 22)
3. *“Klinische redenen: omdat tekeningen bruikbaar kunnen zijn bij het meten van persoonlijkheidskenmerken of bij het diagnosticeren van psychische stoornissen”* (p. 22).
4. *“De ontwikkeling van de manieren om emoties te uiten [heeft] ook een klinische waarde voor de kunsttherapie”* (p. 22).
5. *“Een analyse van het constructieproces van een tekening een bijdrage [kan] leveren aan de ontwikkelings- en cognitieve psychologie”* (p. 22).

Er wordt gesteld dat kinderen niet zomaar een bepaald materiaal of een bepaalde kleur kiezen. De analyse van de tekeningen en de gebruikte materialen kan een inzicht in het kind geven (Farokhi & Hashemi, 2011).

Ook is het voor kinderen niet altijd eenvoudig om door middel van taal zichzelf uit te drukken. Door hen te vragen een tekening te maken van wat ze denken of voelen geef je hen een tool waarmee ze reeds vertrouwd zijn en waarbij beperkingen geen rol spelen.

Voor dit onderzoek heb ik 43 kinderen geïnterviewd, waarvan 7 op een basisschool voor kinderen met een motorische beperkingen (St. Gerardus te Diepenbeek), 12 op een basisschool waarbij zowel kinderen met autisme als kinderen met een auditieve

bepanking hebben meegeholpen (Kids vzw te Hasselt), en 24 in een reguliere basisschool (De Leerboom te Halle). De kinderen waren voornamelijk uit de hogere klassen, omdat zij uiteindelijk het beste kunnen verwoorden wat ze hebben getekend. De verdeling van het aantal kinderen per klas is niet gelijk, aangezien ik telkens het onderzoek in één klas heb gedaan, waarvan de grootte verschilde van school tot school. Uiteraard zal ik hiermee rekening houden in de verwerking van de resultaten.

Ik heb zelf knutselmateriaal aangekocht om de kinderen te helpen verder na te denken op het vlak van kleur en texturen. Kleurpotloden en stiften waren op de school aanwezig. De materialen waarmee de kinderen konden werken waren:

- Kleurpotloden
- Stiften
- Pluizige bolletjes in de kleuren groen (licht en donker), blauw (licht en donker), zwart, wit, paars (licht en donker), roze (licht en donker), rood en beige
- Viltten hartjes in de kleuren paars, roze, wit en rood
- Crêpepapier in de kleur paars
- Pailletten in de kleuren groen (licht en donker), roze (licht en donker) en groen (licht en donker)
- Papierstroken in de kleuren geel, roze, blauw en groen
- Gekleurd papier in diverse kleuren
- Glanzend gekleurd papier (metaal-karton) in diverse kleuren
- Lijm en plakband

Als eerste legde ik de kinderen uit dat ik graag een rustplek wou creëren maar mij afvroeg wat voor hen precies een rustplek is. Om dit voor hen concreter te maken vertelde ik dat ze zich moesten inbeelden dat ze een plekje of een ruimte helemaal mochten indelen en inrichten zodat dit voor hen het ultieme rustplekje was waar niemand hen mocht lastigvallen. Alle voornoemde materialen werden tot hun beschikking gesteld maar ik heb er steeds bij verteld dat ze deze materialen enkel mochten gebruiken als ze dit nodig vonden voor hun rustplek. De kinderen mochten hun fantasie gebruiken, zodat wat ze tekenden moest niet per se bestaan.

Terwijl de kinderen aan het tekenen waren probeerden ikzelf en de begeleider of leerkracht de kinderen verder te helpen door hier en daar wat voorbeelden te geven, enkele bijvragen te stellen of te zeggen dat ze ook over specifieke onderwerpen moesten nadenken. Enkele voorbeelden van vragen, opmerkingen en voorstellen zijn:

- Als je mocht kiezen waar deze ruimte zou staan, waar zou dat dan zijn?
- Als je naar buiten zou kijken, wat zou je dan graag zien?
- Welke kleur zou je graag op de muren willen?
- Welke texturen zou je graag willen: moet het hard of zacht aanvoelen?
- Zou er muziek gespeeld moeten worden? Zo ja, welke muziek?

Toen de kinderen klaar waren met tekenen, heb ik één voor één de tekening besproken met de leerling, zodat ik kon nagaan waarom ze een specifiek object of een specifieke kleur hadden gekozen.

8.4.3 Tekeningen

Op volgende pagina's heb ik enkele tekeningen geplaatst met bijhorende uitleg. De elementen in de uitleg met een sterretje (*) naast, zijn niet op de tekening te zien, maar werden wel verteld tijdens het kort gesprek achteraf.

Tekening 1: St-Gerardus – kinderen met een motorische beperking

- **Gebruikte materialen:**
 - Wit papier
 - Getekend met zwarte stift, ingekleurd met kleurpotloden
 - Bolletjes: zwevende lampen
 - Groene pailletjes: versiering?
 - Glanzend papier: woestijn
- **Tekening:**
 - Locatie: warm (Afrika)
 - Aquarium met vissen
 - Deur met een slot
 - Trillend bed
 - Radio: rockmuziek
 - Tv
 - Ladders naar andere kamers:
 - X-box kamer
 - Tv-kamer: zetel en tv → rustig: geel
 - Bolletjes: zwevende lampen
 - Verschillende kleuren lampen

Tekening 2: Kids vzw – kinderen met autisme

- **Gebruikte materialen:**
 - Wit blad
 - Bolletjes: tapijt/gras
 - Kleurpotloden
- **Tekening:**
 - Boom: natuur binnen → rustgevend
 - Bolletjes: gras → gevoel van natuur
 - Aquarium en vijver: natuur
 - Radio: natuurgeluiden
 - Zonlicht: soms wel/niet
 - Rode muren: lievelingskleur
 - Raam in de vorm van een wolk: natuur → buiten: appelbomen
 - Verschillende kleuren lampen → mooi, leuker dan 1 kleur
 - Beetje dieren binnen*

Tekening 3: Kids vzw – kinderen met een auditieve beperking

- **Gebruikte materialen:**
 - Wit blad
 - Roze pailletjes: rozen/rozeblaadjes
 - Gekleurde stiften
 - Bolletjes: rozeblaadjes
- **Tekening:**
 - Buiten!
 - Thee-huisje → rustig
 - Boom: rozeblaadjes → rustgevevend, mooi
 - Vijver met bloemetjes: mooi
 - Bolletjes: rozeblaadjes
 - Mooi weer en warm
 - Gras: kinderen kunnen er spelen
 - Geen muziek: liever stilte

Tekening 4: De Leerboom – kinderen zonder beperking

- **Gebruikte materialen:**
 - Wit blad
 - Kleurpotloden
- **Tekening:**
 - Holle bomen:
 - rustig
 - raampjes en een deur
 - Hol (grot):
 - helemaal alleen zijn
 - leeg (niets anders aanwezig)
 - binnen: blauw
 - Tv: rustig van worden
 - Drankautomaat
 - Glijbaan: lol hebben
 - Zwembad:
 - leren zwemmen
 - gewoon zwemmen
 - Gekleurde lampjes
 - Berg boven de wolken → mooi
 - Muziek*: pop → leuk, dansen

8.4.4 Resultaten en bevindingen

Wat er allereerst opviel was dat het in het algemeen wel duidelijk was welke tekening bij welke klas hoorde. Zo hadden kinderen met een motorische beperking heel veel elementen die automatisch of op stemherkenning werkten, was muziek minder belangrijk bij kinderen met een auditieve beperking en was op te merken dat kinderen met autisme vaker teruggrepen naar iets wat ze reeds kenden. Hiermee bedoel ik niet dat ieder kind of iedere tekening stereotiep is, maar dat de ervaringen vanuit hun eigen leefwereld bij veel kinderen duidelijk leesbaar was in hun tekeningen. Toch kan je zeggen dat enkele tekeningen van bijvoorbeeld kinderen met autisme ook van een kind zonder beperking zou kunnen zijn.

Ik heb de meest voorkomende aspecten uit de tekeningen in een tabel gezet om de gelijkenissen en verschillen tussen de verschillende doelgroepen weer te geven. De aspecten in de kolommen kwamen het vaakst voor in de tekeningen.

Kinderen met een motorische beperking	Kinderen met autismespectrumstoornis	Kinderen met een auditieve beperking	Kinderen zonder beperking
<i>Getekende elementen</i>			
- Lampen met verschillende kleuren - Automatische elementen - Zetel, bed - Muziek: lievelingsmuziek - Aquarium - Ruimte die vanzelf verandert - Niet te veel zonlicht - Muziek: eigen smaak - Tv, pc, xbox	- Dieren - Muziek: rustige muziek - Tv, pc, xbox - Raam: naar buiten kijken, zonlicht - Gekleurde muren - Lampen met verschillende kleuren - Gebruik van natuurlijke materialen zoals hout	- Buiten - Dieren - Zitelementen - Geen muziek	- Zetel - Tv, xbox, ps4 - Boomhut - Muziek: rustig, lievelingsmuziek - Gekleurde muren - Tapijt - Lampjes: gewoon of gekleurd - Enkele rustplekken bevonden zich reeds buiten - Zonlicht
<i>Algemeen</i>			
- Heel fantasierijk - Veel kleuren in de tekening - Ongeveer de helft begint met een gekleurd blad: lievelingskleur - Liever donker in ruimte Locatie: zee/bos/zonsondergang → natuur	- Minder fantasierijk - Allemaal gestart met wit blad - Vaker terugkerend naar wat men kent - Af en toe beperkter kleurgebruik - Natuur belangrijk: kleuren, materialen, uitzichten Locatie: zee/bos/platteland → natuur	- Minder fantasierijk - Allemaal gestart met wit blad - Vaker terugkerend naar wat men kent - Af en toe beperkter kleurgebruik - Locatie: bos/platteland/tuin → natuur	- Minder fantasierijk - Sommigen gestart met gekleurd blad (lievelingskleur), de meesten met een wit blad - Vaak beperkter kleurgebruik - Locatie: bos/tuin/op het water/in de bergen → natuur

Meer terugkomende elementen:

Koelkast, boekenrek, open dak, versiering op de muren, bureau, vijver, meerdere verdiepingen, natuur binnen, kast, kussens

Als we de bevindingen uit de vier kolommen met elkaar vergelijken, valt op dat er wel een aantal elementen terugkomen:

- Natuur
- Muziek
- Zitelementen
- Tv, pc, xbox, ...
- Lampen
- Kleur op de muren

Naast deze terugkomende elementen is elke tekening toch uniek: elke ruimte of omgeving is anders ingedeeld en welke muziek er moet spelen of welke kleur op de muren moet hing vaak af van welke stijl zij graag hoorden of wat hun lievelingskleur was. Zo had elk kind op zijn tekening wel iets wat een ander niet had: een teleportatiemachine, een schilderij, een poort met lampjes, ... Het is duidelijk dat een rustplek voor ieder kind er toch een beetje anders uitziet. Ze willen graag omringd worden door dingen die ze graag doen (bv. Tv kijken, gamen, ...) in een ruimte met kleuren die ze graag zien.

Als we kijken naar de ruimte in het algemeen zijn er drie omgevingen die voornamelijk terugkomen: een kamer, een boomhut en buiten. Zij die een kamer hadden getekend hadden vaak ook een raam om naar buiten te kijken.

Toen ik vroeg op welke locatie ze graag hun ruimte zouden plaatsen, waren het bos, de zee en een tuin veel terugkomende plekken. Er was maar één kind dat zijn ruimte in een stad zou plaatsen, met als reden dat hij dan makkelijk naar de winkel kon als hij iets nodig had.

8.5 Conclusie: de criteria van een rustplek

Aan de hand van voorgaand onderzoek heb ik geprobeerd om enkele criteria op te sommen die volgens mij een rustplek definiëren. In mijn onderzoek heb ik onder andere gekeken naar bestaande rustplekken, die vaak niet specifiek voor kinderen zijn ontworpen, en heb ik aan kinderen gevraagd wat voor hen een rustplek is. Dit gaf als resultaat dat er toch enkele verschillen te vinden zijn. Daarom kies ik ervoor de mening van de kinderen meer gewicht te geven.

Hieronder een overzicht van de criteria die op basis van mijn onderzoek als belangrijk naar voor zijn gekomen:

1. Tot rust komen

Het 'tot rust komen' is een vrij abstracte beschrijving. Toch moet 'de rustplek' een plek worden waar de focus ligt op rust in plaats van drukte

2. Natuur: thema, materialen, omgeving

In elk onderdeel van mijn onderzoek komt het aspect 'natuur' terug. Dit kan zijn in de omgeving, door de materialen, door het als thema te gebruiken, ... Omdat dit zo vaak voorkwam, zie ik dit als een belangrijk aspect in de rustplek. De natuur kan op veel verschillende manieren betrokken worden in de rustplek.

3. Stilte vs. muziek

In veel bestaande rustplekken is de stilte vaak aanwezig. Toch kan dit overheersend worden en kunnen geluiden ook rustgevend zijn. Zo staat de Forest Retreat ook in de natuur, die ook zijn eigen geluiden met zich meebrengt. Uit de

onderzoeken van de kinderen bleek dat zij graag hun lievelingsmuziek wilden opzetten. Toch waren er enkele kinderen die opteerden voor natuurgeluiden. Hoe dan ook wil ik de mogelijkheid voor geluid of muziek open laten, waardoor kinderen zelf de keuze kunnen maken.

4. Zich thuis voelen

Het 'zich thuis voelen', is net zoals 'tot rust komen' moeilijk om te definiëren. Het is vaak iets persoonlijks. Kinderen verschillende keuzes geven geeft hen de mogelijkheid de ruimte naar hun hand te zetten.

5. Zich oriënteren → overeenkomsten

Aangezien een overdaad aan prikkels angst kan creëren, is het interessant om te focussen op overeenkomsten en dingen die men reeds kent. Op deze manier kan men zich beter oriënteren en zal men hopelijk sneller terug kunnen ontspannen.

6. Zich identificeren → persoonlijke toets

In alle tekeningen die de kinderen hebben gemaakt, waren er overeenkomsten terug te vinden, maar toch bleef elke tekening uniek. Uit een unieke persoonlijkheid komt een uniek resultaat voort. Dit kan worden vertaald in de mogelijkheid om in de rustplek keuzes te voorzien zodat men op bepaalde vlakken er zijn eigen ruimte van kan maken.

7. Lichte kleuren vs. lievelingskleuren

In de bestaande rustplekken worden er vaak lichte kleuren gebruikt. Bij de tekeningen van de kinderen werd er vaak gekozen voor fellere kleuren, wat dan ook hun lievelingskleur was. Ook hier wil ik het aspect van keuzes toepassen.

8. Vorm creëert geborgenheid

Zoals de 'Chapel of Rest' of de 'Kamppi Chapel of Silence' kan de vorm van de ruimte een bepaald gevoel met zich meebrengen. Dit kan zeker een meerwaarde zijn voor de plek.

9. Zintuigen: weinig prikkels, gerichte prikkels, stimuleren op verschillende manieren

Voor kinderen met autisme is een rustplek net een plaats waar men kan ontsnappen aan de overdaad aan prikkels. Daarom is het belangrijk dat in de rustplek deze overdaad niet opnieuw terugkomt. Door net een keuze te geven welke prikkels men wil stimuleren, kan het kind zich gericht focussen en op die manier terug rustig worden. In de oefeningen van mindfulness voor kinderen komt het aspect 'zintuigen' ook regelmatig terug. Dit kan zeker een meerwaarde zijn voor de beleving van de rustplek.

10. Comfortabele houding

Bij de oefeningen van mindfulness voor kinderen was een 'comfortabele houding' vaak aangewezen. Ook in ongeveer elke tekening die de kinderen maakten, kwam een zitelement terug. Dit wil ik dan ook betrekken in het ontwerp.

11. Iets om zich mee bezig te houden

Als we kijken naar de bestaande rustplekken, kan men opmerken dat er in de ruimte vaak heel weinig aanwezig is. Toch blijkt uit de tekeningen van de kinderen dat ze bijna allemaal dingen tekenden waarmee ze iets konden doen in de ruimte, zoals tv kijken, gamen, ... Men kan zich afvragen of kinderen zich misschien niet zouden vervelen in bestaande rustplekken. De mogelijkheid geven om kleine, rustgevende activiteiten uit te voeren, kan ervoor zorgen dat men zich bijvoorbeeld op één zintuig focust of algemeen zijn aandacht op iets kan stellen.

12. Licht/donker

Over lichtinval is er weinig concreet op te merken. Bij sommige voorbeelden van rustplekken is de ruimte helemaal donker, bij andere rustplekken is daglicht net belangrijk. Dit verschilde ook in de tekeningen van de kinderen. Ook hier kan men de mogelijkheid en intensiteit van licht/donker open laten.

13. Focus op het positieve

Het focussen op het positieve in plaats van op het negatieve is een belangrijk gegeven binnen inclusie en universal design. Het is een aspect dat in elke ontwerpbeslissing binnen voorgaande punten moet terugkomen.

9 De stad als decor

9.1 De stad ontvluchten

9.1.1 Toenemende verstedelijking

Door de groeiende verstedelijking gaan meer en meer mensen zich vaker in de stad vestigen. In 1950 leefde nog 70% van de bevolking op het platteland. Nu is dat nog maar 46% (United Nations, 2014). Wonen in de stad staat vaak gelijk aan opportuniteiten: je vindt er werk, er is een grotere sociale mobilisatie, men heeft meer toegang tot onderwijs en gezondheid, ... (United Nations Population Fund, z.d.).

Het rapport van de United Nations (2014) over de 'World Urbanization Prospects' beschrijft dat de verstedelijking ook andere ontwikkelingen met zich mee bracht. Zo zouden o.a. de levensverwachting gestegen zijn. Ook wordt vermeld dat steden *"belangrijke figuren zijn in ontwikkeling en verlaging van de armoede aangezien vele economische activiteiten etc. zich in de stad bevinden"*⁵ (p. 3). Verder geeft het rapport aan dat de bevolking in de steden nog steeds aan het groeien is en uit de statistieken kunnen we lezen dat ongeveer de helft van de mensen die zich in de stad hebben gevestigd, in een relatief kleine woning verblijven. De infrastructuur van sommige steden evolueert niet altijd even goed mee, met als gevolg dat er ook veel mensen in slechte omstandigheden leven, dat men te maken heeft met vervuiling en aantasting van het milieu.

9.1.2 Omgaan met stress in een stressvolle maatschappij

De opportuniteiten door in een stad te gaan wonen brengen ook stress met zich mee. Zo vind je bijvoorbeeld makkelijker werk in de stad, maar kan men door de groeiende technologie ook steeds langer doorwerken. Elektriciteit zorgt ervoor dat we nog tot in de late uurtjes bezig blijven, we kunnen contact hebben met mensen aan de andere kant van de wereld en we zijn zo goed als constant bereikbaar. Doordat men meer onder druk staat heeft men minder tijd om zich te ontspannen. Dit kan gevolgen hebben voor zowel de fysieke als geestelijke gezondheid (Inlander & Moran, 2002). Wanneer de stress overweldigend wordt kan het nuttig zijn om de stressvolle omgeving even achterwege te laten waardoor je jezelf terug kunt 'opladen'.

9.1.3 Toevluchtsoorden buiten de stad

Hoewel de verstedelijking nog steeds toeneemt, zoeken mensen soms hun toevlucht in een plek die ver verwijderd is van de stad. In vorig hoofdstuk gaf ik reeds het voorbeeld van het Forest Retreat door Uhlik Architekti. Van afgelegen paviljoenen heb je nog veel meer voorbeelden, waarvan ik er enkele zal beschrijven.

Langs een bospad in Lotharingen, Frankrijk, ontwierp Matali Crasset 'Le Nichoir'. De houten 'hut' bestaat uit een gelijkvloers met enkele banken, een tafel en een houtkachel en een verdieping met enkel wat tapijten. Voor Crasset was het de bedoeling dat men zich bewust werd van de natuur rondom zich. Je kan er tot rust komen en genieten van de karakteristieke geluiden en geuren van de natuur. (Dezeen, 2011).

⁵ Vrije vertaling

Saunders Architecture kreeg de opdracht om een reeks 'artists' studios' te ontwerpen op Fogo Island in Canada. Eén daarvan is de Bridge studio, gelegen op een helling met een uitkijk op het water (Saunders, z.d.). De studio bevat een bureau, een houtkachel en een kleine keuken. In de omgeving lijkt de studio een kleine geïsoleerde box, waar men wordt uitgenodigd om kunst te creëren (Dezeen, 2012).

In Pedras Salgadas Park in Portugal ontwierpen Luís Rebelo de Andrade en Tiago Rebelo de Andrade enkele 'hideaways' tussen de bomen van het park (Dezeen, 2013b). De structuur van de Tree Snake Houses doet letterlijk denken aan een slang dat door de bomen glijdt. De 'boomhut' is opgebouwd uit hout maar werd aan de buitenkant bekleed met leisteen waardoor het zich onopvallend integreert in de natuur (Rebelo de Andrade, 2013). Het interieur, dat op enkele houten elementen na helemaal wit is, bevat een kleine badkamer en keuken, een kast, een tafel en een bed. Door een raam boven het bed en aan het uiteinde ervan kan men van de natuur genieten.

Veel van deze paviljoenen bevinden zich midden in de natuur waar men hoogstwaarschijnlijk niet zal gestoord worden zoals in het bruisende stadsleven. Toch is het niet altijd mogelijk om zo'n plekken als vluchtplaats te hebben. Niet iedereen kan zich dit veroorloven of heeft de tijd om regelmatig een paar dagen vrij te nemen om tot rust te komen in de natuur. Daarom zijn steden vaak in de weer om toch enkele rustplaatsen te creëren in de stad zelf.

9.2 Ontvluchten in de stad

Vaak neemt het stadsbestuur zelf of enkele organisaties het initiatief om rustplekken te creëren in een stad. We spreken dan over groene zones en gezellige plekjes om te vertoeven. Maar sommige sfeervolle, rustige en karaktervolle plekken zijn niet doelbewust gecreëerd, maar 'zijn' gewoon.

Wanneer je in een stad rondloopt met de bedoeling de stad echt te ontdekken en je geen kaart gebruikt, kom je soms op plaatsen terecht waarvan je nooit zou gedacht hebben dat je er op die plek echt in de stad bevindt. Dit kan gaan over een klein steegje, een binnentuin of een park. Maar ook een plein of een hoog punt, vanwaar je over heel de stad kunt uitkijken, kunnen unieke plekken in de stad zijn. Sommige van deze plekken zijn er doelbewust geplaatst: een park wordt ingepland zodat de stad van meer groen is voorzien. Sommige plekken hebben meer nodig dan enkel de architectuur of de beplanting: een zekere sfeer en mentaliteit van mensen zorgt ervoor dat bijvoorbeeld een plein tot leven kan komen en als 'aangename plek om te vertoeven' wordt bestempeld. En sommige plekken creëren net een bepaalde sfeer door gewoon te 'zijn': een klein steegje kan een indruk op je nalaten door de architectuur van de gebouwen, door de eenzaamheid en stilte die er heerst, door de dichte opeenstapeling van huizen waardoor je bijna maar net met twee personen langs elkaar kunt lopen, ...

Een voorbeeld uit eigen ervaring is een steegje dat ik heb ontdekt tijdens een bezoek aan een vriendin in Istanbul. We hadden een bepaald einddoel maar de weg ernaartoe was er één die we beide nog niet hadden bewandeld. Op die manier liepen we een straatje in waar je een uitzicht had op het water en de stad lager en waar, buiten een enkele persoon en een paar katten, niemand rondliep. De architectuur van het steegje was eerder chaotisch dan gepland.

De gecreëerde rustplekken vind je in vele steden terug. Zo beschrijft de stad Antwerpen zich als een plaats met veel groene plekjes om naar eigen zeggen “*even op adem te komen*” (Visit Antwerpen, z.d. a). Enkele voorbeelden hiervan zijn het stadspark en het begijnhof. Steden investeren vaak in groene plekken omdat dit heel veel voordelen met zich meebrengt. Het Agentschap voor Natuur en Bos (2012) somt deze voordelen op:

- *Het maakt mensen gezonder:*
Door de aanwezigheid van groen zou men sneller recupereren van ziekten en stress.
- *Het tempert de hitte:*
Bomen en planten zorgen niet enkel voor schaduw, maar voorkomen ook overmatige opwarming van gebouwen. Verder doen planten aan evapotranspiratie, waardoor ze door de verdamping veel warmte onttrekken aan de omgeving.
- *De luchtkwaliteit verbetert:*
Bomen en planten hebben de eigenschap om fijne stofdeeltjes uit de lucht te filteren.
- *Het brengt mensen samen:*
Groene plekken zoals bijvoorbeeld parken zouden een trekpleister zijn voor verschillende sociale groepen. Om deze manier bevorder je de integratie en daarbij de sociale cohesie.
- *Het is goed voor toerisme:*
Door toegankelijke groene plekken te voorzien trek je toeristen aan, wat weer goed is voor de economische welvaart van de stad.

Maar niet enkel de groene zones worden door de stad bewust ingepland. Net zoals K2S Architects een kapel ontwierpen in het midden van Helsinki, kunnen rustplekken verschillende vormen aannemen.

9.3 Op zoek naar een plek in de stad

Bij het zoeken naar een plek ben ik mij meteen beginnen focussen op het ‘plein’, dit om verschillende redenen. Een plein of een park wordt vaak gezien als plek waar mensen samenkomen (Agentschap voor Natuur en Bos, 2012). Voor sommigen is het zelfs hun ‘achtertuin’. Verder heeft een plein doorgaans een heldere structuur met een afgebakende plek waar auto’s niet mogen komen en is het vaak een open plek waardoor je goed zicht hebt over het hele plein.

Ik heb verschillende pleinen in Antwerpen geanalyseerd en met elkaar vergeleken. Dit voornamelijk op basis van het grondplan, het verkeer en de gebouwen errond.

De vijf pleinen die ik heb geanalyseerd zijn:

1. Sint-Jansvliet
2. Sint-Andriesplaats
3. Frans Halsplein
4. Stadspark
5. Dageraadplaats

9.3.1 Sint-Jansvliet

Sint-Jansvliet is een plein dat zich net langs de Schelde bevindt. Het dankt zijn naam aan zijn vroegere bestemming. Het was namelijk een kanaaltje waar schepen hun goederen konden laden en lossen. Nu is er een basketbalveld in het midden van het plein. Aan het uiteinde, aan de kant van de Schelde, bevindt zich een gebouw dat de toegang biedt tot de Sint-Annatunnel. (Citytrip Planner, z.d.). Het plein wordt omringd door bomen.

Op bovenstaand luchtfoto is duidelijk te zien dat langs alle kanten van het plein auto's kunnen passeren. Het plein is wel afgescheiden van de straat door de bomenrij, maar de vrij constante doorgang van auto's is onvermijdelijk. Het plein is wel omgeven door verscheidene horeca- en retailzaken, die hoogstwaarschijnlijk zullen meegenieten van de mensen die naar het plein komen.

9.3.2 Sint-Andriesplaats

De Sint-Andriesplaats bevindt zich niet zo ver van Sint-Jansvliet. Het plein ligt in de wijk Sint-Andries. Het plein bevat een basketbalveld en is eveneens omringd door bomen.

Dit plein is langs twee kanten bereikbaar voor auto's, waarvan één zijde autoluw is. Het aantal horeca-zaken is beperkt, maar rond het plein is er wel een bibliotheek en een cultuurcentrum. In het cultuurcentrum zijn er verschillende expo's, theatervoorstellingen, muziektredens, etc. te bezichtigen (coStA, z.d.).

9.3.3 Frans Halsplein

Het Frans Halsplein is pas vanaf 2004 een aantrekkelijke, groene plek geworden. Bij deze vernieuwing werd de focus gelegd op de verbetering voor kinderen en senioren. De nabijgelegen Ossenmarkt zou een trekpleister moeten zijn voor toeristen en studenten. Het plein werd ontworpen met als concept een 'urban jungle'. Over het gehele plein zijn enkele heuveltjes geplaatst met sierplanten. Door de golvende ondergrond en de aanwezige bomen wordt er een heuvelachtig landschap gecreëerd. (Publieke Ruimte, 2009b).

Aan de twee lange zijden van het plein mag het verkeer helemaal niet komen. Aan de onderzijde, de Jacobsmarkt, is het plein meer open naar de straat toe, zodat deze kant meer een stedelijk karakter krijgt. Aan de bovenzijde, de Kattenstraat, heeft de omgeving meer een gesloten karakter. Dit gedeelte is meer gericht op de buurt en speelruimte voor kinderen. Het plein heeft een aantal zitelementen, een minivoetbalveld en enkele speeltuigen met een rubberen vloer als ondergrond. (Publieke Ruimte, 2009b).

Buiten enkele retailzaken is er in de omgeving niet veel bijzonders te bemerken. In vergelijking met bijvoorbeeld de Sint-Andriesplaats is dit plein meer verscholen in de stadsomgeving.

9.3.4 Stadspark

Het stadspark is niet ver gelegen van de Meir, de grote winkelstraat van Antwerpen. Het park zou een overblijfsel zijn van Fort Herentals, een deel van de vroegere stadsomwalling (Visit Antwerpen, z.d. b). In het park zijn er verschillende wandelpaden,

een vijver, een skatepark en verscheidene speeltuigen. Daarnaast worden er ook evenementen georganiseerd, zoals rommelmarkten. (Antwerpen, z.d. b).

Het park lijkt een ideale plek aangezien er veel te beleven is, het helemaal is afgescheiden van de autowegen en groene zones heel veel voordelen hebben. Maar als we verder kijken naar de omgeving zien we dat de link met de stad zelf nogal klein is. Net omdat het zo hard is gescheiden van de omgeving zal deze minder baat hebben bij het park.

9.3.5 Dageraadplaats

De Dageraadplaats, gelegen in de wijk Zurenborg, is niet ver verwijderd van het station Antwerpen-Berchem. Het plein wordt gezien als de achtertuin voor vele mensen, aangezien de omringende huizen vaak geen of kleine tuintjes hebben. Verder is het zowat dé centrale ontmoetingsplaats van Zurenborg. In 2007 werd het plein heraangelegd met centraal een voetbalveld, basketbalveld en een speelzone. De reeds aanwezige bomen bleven staan en er werden nieuwe bij geplant. Een echte eyecatcher is de 'sterrenhemel', een net van kleine lichtjes boven het basketbalveld. Rondom het plein zijn houten zitbanken en tafels geplaatst. (Publieke Ruimte, 2009a).

Aan dit plein is er maar één zijde waar auto's langs kunnen komen. Voor de rest is het plein helemaal autovrij gemaakt. Rond het plein zijn er verschillende horeca-zaken aanwezig en nog enkele andere winkels zoals een bakker, een apotheek, een nachtwinkel, ... Bij mooi weer zie je tussen het plein, dat is afgebakend door bomen, en de café's talloze terrasjes verschijnen. Het plein wordt gezien als een sociale ontmoetingsplaats (Publieke Ruimte, 2009a).

9.3.6 Samenvatting

In vorige beschrijving heb ik de pleinen geanalyseerd op verschillende elementen, nl. de verkeerstoestand en de gebouwen errond. Op het vlak van verkeer zijn zowel het Stadspark en de Dageraadplaats de rustigste plekken: het stadspark omdat er hier geen auto's komen en de Dageraadplaats omdat op 1 straat na, het hele plein verkeersvrij is gemaakt. Omdat de omgeving ook baat kan hebben bij een toegankelijk en populair plein, heb ik ook deze link geanalyseerd. Bij het stadspark is er bijna geen contact met de omgeving errond. Bij Sint-Jansvliet en de Dageraadplaats zijn er het meeste horeca-zaken aanwezig, die kunnen meegenieten van het succes van het plein.

Het Stadspark een zeer groene omgeving, en dit brengt veel voordelen met zich mee. Toch heerst er door zijn omvan al een zekere rust en zijn er vermoedelijk al enkele 'vluchtplaatsen' aanwezig.

De Dageraadplaats wordt gekozen omdat het plein zowel een voordelige verkeerssituatie heeft en de omgeving wordt betrokken bij de activiteiten op het plein. Verder wordt het als een sociale ontmoetingsplaats. Door er zelf een paar keer naartoe te gaan en met verschillende mensen te praten merkte ik dat er op het plein een hoge mate van tolerantie aanwezig is: kinderen van verschillende afkomst speelden samen basketbal of voetbal,... Ook worden er geregeld buurt evenementen georganiseerd waar iedereen op uitgenodigd is. De omgeving heeft een soort van community-gehalte waardoor je weet dat men op een positieve manier met elkaar omgaat. Het plein is ook een verhelderende omgeving, zoals beschreven in paragraaf 5.5. Er komen geen auto's,

er is een duidelijke afcheiding tussen straat en plein en de speelzone zelf heeft ook een afcheiding door het materiaalgebruik op de vloer. Waar je ook zit, je hebt een overzicht over het gehele plein.

9.4 Een rustplek in een speeltuin

Zoals voorheen besproken, is het niet onmogelijk dat de stad een goed decor is voor een rustplek. Omdat spelen in de buitenomgeving goed is voor de ontwikkeling van het kind, zijn speelzones waardevolle plekken. Om een speelzone inclusief te maken, moet men ervoor zorgen dat deze fysiek toegankelijk is door bijvoorbeeld hellende vlakken te voorzien zodat iemand met een rolstoel gemakkelijk het terrein kan betreden. Maar inclusie gaat nog verder: men moet er ook voor zorgen dat de plek aangenaam wordt voor zoveel mogelijk mensen. Door een plek te voorzien waar men even tot rust kan komen, wordt de beleving van de speeltuin aangenamer voor kinderen die soms overdaad aan prikkels ervaren of het even rustig aan willen doen. Op die manier zullen bijvoorbeeld kinderen met autisme minder angstig zijn om de plek te betreden, aangezien er dichtbij een 'toevluchtsoord' aanwezig is.

Op zich kan er op iedere buitenspeeltuin of -plek een rustplek gecreëerd worden. Een verhelderende, veilige en kindvriendelijke omgeving kan nog een extra pluspunt zijn. Dit heb ik in overweging genomen toen ik een plek zocht waar ik mijn ontwerp kon plaatsen.

10 Dageraadplaats, Antwerpen

10.1 Omgevingsanalyse

10.1.1 Stedenbouwkundig

Als eerste heb ik de omgeving in kaart gebracht. Dit heb ik gedaan aan de hand van de in de buurt aanwezige elementen.

Als we verder inzoomen op de Dageraadplaats zelf, zijn in de directe buurt de volgende elementen aanwezig:

Zoals uit bovenstaand plan duidelijk blijkt, is het plein voornamelijk omgeven door horeca-zaken.

10.1.2 Sociaal

In 2007 ontwikkelde Frieling een meetinstrument om de sociale buurtcohesie te meten. Aan de hand van een vragenlijst probeert men 3 elementen te peilen:

1. *“De mate waarin bewoners samen dingen doen, zoals bijvoorbeeld het maken van een praatje of het organiseren van een buurtfeest”* (p. 2)
2. *“De mate waarin bewoners elkaar steun verlenen, zoals elkaar een luisterend oor bieden wanneer er iets droevigs gebeurt of een oogje voor elkaar in het zeil houden wanneer men weg is van huis”* (p. 2)
3. *“De mate waarin bewoners zich betrokken voelen bij hun buurtgenoten”* (p. 2)

Aan de hand van deze pijlers heeft Frieling (2007) een vragenlijst opgesteld:

1. Hoe vaak maakte u het afgelopen jaar een praatje met iemand uit de buurt?
2. Als u wat langer weg bent van huis, is er dan iemand in uw buurt die een oogje in het zeil houdt, bijvoorbeeld door op te letten dat er niet ingebroken wordt, door voor uw huisdieren te zorgen of door de planten water te geven?
3. Als er iets belangrijks gebeurt in de buurt of met een buurtgenoot, is er dan iemand in de buurt die u op de hoogte brengt?
4. Voelt u zich betrokken bij de mensen die in uw directe buurt wonen?
5. Als er een droevig moment of een droevige gebeurtenis is in uw leven, is er dan iemand in de buurt die uw steun en toeverlaat is?
6. Zijn er in uw buurt wel eens buurtfeesten of buurtbarbecues of andere activiteiten waarvoor de hele buurt uitgenodigd is?
[ZO JA] Hoe vaak gaat u naar deze feesten, barbecues of activiteiten?
7. Heeft u in het afgelopen jaar samengewerkt met andere buurtbewoners om iets te organiseren voor de buurt, bijvoorbeeld om een buurtfeest of -activiteit te organiseren of om een buurtkrantje te maken?
[ZO JA] Hoe vaak bent u in het afgelopen jaar met deze buurtbewoners bijeengekomen?

Met deze vragen ben ik naar buurtbewoners gegaan om op deze manier de sociale buurtcohesie in kaart te brengen.

Er zijn enkel mensen geïnterviewd die gebruik maken van het plein. Hierdoor zullen de cijfers vermoedelijk afwijkend zijn van resultaten die je zou bekomen als werkelijk de

hele buurt werd geïnterviewd. Aangezien er een ontwerp voor het plein wordt gemaakt, zullen de mensen die regelmatig op de Dageraadplaats komen, hier in de eerste plaats baat bij hebben.

De interviews werden op 2 momenten afgenomen, nl. vrijdag 10 april 2015 tussen 14u-15u en vrijdag 24 april 2015 tussen 15u-16u . In het totaal heb ik 20 mensen geïnterviewd, waarvan 11 vrouwen en 9 mannen. De interviews werden afgelegd bij mensen die buiten op de Dageraadplaats op een bankje zaten. De resultaten zijn verwerkt in schrijfdiagrammen.

10.1.2.1 Resultaten

- **De leeftijdscategorie van de ondervraagde personen:**

- **Vraag 1:** Hoe vaak maakte u het afgelopen jaar een praatje met iemand uit de buurt?

62% van de mensen geeft aan een aantal keer per week of vaker een praatje te maken met iemand uit de buurt. Slechts 5% geeft aan dit maar een aantal keer per jaar te doen.

- **Vraag 2:** Als u wat langer weg bent van huis, is er dan iemand in uw buurt die een oogje in het zeil houdt, bijvoorbeeld door op te letten dat er niet ingebroken wordt, door voor uw huisdieren te zorgen of door de planten water te geven?

Bijna de helft van de mensen geeft aan bijna altijd iemand uit de buurt te contacteren als ze op vakantie gaan. Een groot deel doet dit nooit.

- **Vraag 3:** Als er iets belangrijks gebeurt in de buurt of met een buurtgenoot, is er dan iemand in de buurt die u op de hoogte brengt?

60% geeft aan eerder wel iemand uit de buurt op de hoogte te brengen over bepaalde gebeurtenissen in de buurt.

- **Vraag 4:** Voelt u zich betrokken bij de mensen die in uw directe buurt wonen?

Slechts 10% van de mensen geven aan zich niet echt betrokken te voelen bij de buurt. De overige voelen zich wel betrokken in meer of mindere mate.

- **Vraag 5:** Als er een droevig moment of een droevige gebeurtenis is in uw leven, is er dan iemand in de buurt die uw steun en toeverlaat is?

Bij droevige momenten zoekt 35% geen soelaas bij de omgeving. De overige doen dit soms, meestal wel of altijd.

- **Vraag 6:** Zijn er in uw buurt wel eens buurtfeesten of buurtbarbecues of andere activiteiten waarvoor de hele buurt uitgenodigd is? [ZO JA] Hoe vaak gaat u naar deze feesten, barbecues of activiteiten?

90% van de mensen geeft aan minstens af en toe deel te nemen aan activiteiten in de buurt.

- **Vraag 7:** Heeft u in het afgelopen jaar samengewerkt met andere buurtbewoners om iets te organiseren voor de buurt, bijvoorbeeld om een buurtfeest –of activiteit te organiseren of om een buurtkrantje te maken? [ZO JA] Hoe vaak bent u in het afgelopen jaar met deze buurtbewoners bijeengekomen?

Het meewerken aan de voorbereiding van activiteiten in de buurt wordt minder vaak gedaan. 65% van de mensen geeft aan dit in het afgelopen jaar niet te hebben gedaan.

10.1.2.2 Conclusie

Als je weet dat de kleuren lichtblauw, paars en groen overeenkomen met een redelijke tot intensieve betrokkenheid bij bepaalde evenementen en andere sociale omgang dan zie je dat deze kleuren in bijna elke grafiek overheersend zijn.

Ook al was de steekproef beperkt, toch heb ik de indruk dat de resultaten van de enquêtes overeenkomen met de verschillende dingen die ik heb gehoord over het plein. De gebruiker van het plein hebben blij gegeven van de goede sociale cohesie van de buurt.

10.2 Het plein

Na de omgeving in kaart gebracht te hebben, ben ik mij beginnen focussen op het plein zelf. Dit heb ik op verschillende manieren gedaan:

- Foto's
- Interviews met bewoners
- Kleurenanalyse
- Geluiden
- Kwaliteiten en beperkingen

10.2.1 Foto's

10.2.2 Interviews met bewoners

Enkele bewoners wisten mij te vertellen dat er vroeger meer criminaliteit was op het plein. Gelukkig is dat nu niet meer het geval. Waar nu horeca aanwezig is, waren vroeger voornamelijk zelfstandige winkels. Nu het aantal eet- en drinkgelegenheden is gegroeid op het plein, komen er ook meer mensen van buitenaf.

In d buurt, de wijk Zurenborg, wonen veel verschillende nationaliteiten. Toch merk je dat het een ruimdenkende buurt is waar cultuurverschillen geen groot obstakel zijn. Dit is duidelijk te zien aan alle kinderen van verschillende origine die met elkaar spelen.

Op het plein worden geregeld evenementen georganiseerd, voornamelijk als het wat beter weer wordt. Zo zijn er voetbal- en basketbaltornooien, rommelmarkten, muziektredens, etc.

Ongeveer 5 à 6 keer per jaar wordt de 'Gazet van Zurenborg' uitgegeven, een wijkkrantje over het reilen en zeilen van de buurt.

10.2.3 Kleurenanalyse

Door middel van de kleurenanalyse probeer ik te achterhalen welke kleuren en materialen op het plein voorkomen.

10.2.4 Geluiden

De geluiden die op het plein zijn te horen zijn waarschijnlijk eigen aan ieder plein. Je hoort de kinderen spelen, de mensen praten, voorbijrijdende fietsen, een basketbal, ... Je hoort wel nog steeds de auto's en de tram voorbijrijden, maar ook dit is onvermijdelijk.

10.2.5 Kwaliteiten en beperkingen

Tijdens mijn onderzoek naar de sociale buurtcohesie heb ik specifiek over het plein enkele vragen gesteld:

1. Als u het plein een cijfer zou mogen geven van 1 tot 10 met 1 zijnde 'ik vind dit echt geen fijn plein' en 10 zijnde 'dit is echt een geweldig plein', welk cijfer zou u dan geven?
2. Wat zou er nooit mogen veranderen aan het plein? Het mag iets abstracts zijn zoals de sfeer of de mentaliteit, of iets heel specifiek, zoals de speeltuin of een bepaald café.
3. Wat zou u graag anders zien aan het plein of wat zou er nog bij mogen?

Het gemiddelde cijfer dat aan het plein werd gegeven was 8,4. De dingen die de mensen graag zouden behouden op het plein, zijn de speeltuin, het verkeersvrije, de bomen, de terrasjes en de sfeer. De dingen die zouden mogen veranderen of nog toegevoegd mochten worden waren een grotere speeltuin, een bankautomaat, een koffie- en theehuis en iets meer veiligheid voor de kinderen aan de drukke straat.

10.3 De speeltuin

Door de lens nog één keer in te zoomen, komt de speeltuin in beeld. Voor vele bewoners is de speeltuin, maar ook het voetbal- en basketbalveld iets wat niet zou mogen verdwijnen en misschien zelfs zou mogen uitbreiden.

De speeltuin is voornamelijk opgebouwd uit houten balken, waarvan af en toe een zijde is beschilderd. Dit zorgt ervoor dat het geheel meer sfeer heeft en diepte uitstraalt. Door het gebruik van hout doet de speeltuin denken aan een kamp dat je in een bos maakt. De kleur van het hout past dan weer goed bij de omringende bomen. Omdat er bankjes zijn die de zone omgeven kunnen ouders dicht bij de spelende kinderen blijven. Verder is de speeltuin afgebakend door metalen paaltjes en worden speel- en wandelzone afgebakend door een andere kleur rubberen ondergrond.

In paragraaf 4.2.1 heb ik reeds vermeld dat het Toegankelijkheidsbureau vzw (2006) een brochure heeft opgesteld in verband met de toegankelijkheid van speeltuinen. Als we de speeltuin op de Dageraadplaats onderzoeken aan de hand van deze brochure, die terug te vinden is in bijlage 1, zijn er toch nog enkele dingen die beter kunnen. In onderstaande tabel zijn de aspecten weergegeven die reeds aanwezig zijn en waar men nog aan moet werken:

Reeds aanwezige elementen	Afwezige elementen
1. Wandelpaden	
✓ Het merendeel van de speeltoestellen is bereikbaar voor een zo groot mogelijk publiek ✓ Aan de wandelpaden zijn er rustpunten met zitgelegenheid en een vrije opstelruimte voor een rolstoel, kinderwagen, ... ✓ Kleurgebruik geeft een oriëntering voor personen met een mentale of visuele beperking ✓ De wandelpaden zijn breed genoeg	- Wandelpaden kunnen niet als speelelement beschouwd worden - Aan achterzijde van speeltuin zijn er enkel trappen en één smal en stijl hellend vlak
2. Meubilair	
✓ Meubilair plaatst men buiten de looproute ✓ Hoogte en diepte zitplaatsen zijn goed ✓ De vrije ruimte onder de picknicktafel is goed ✓ Sommige doorgangen tussen terrassen zijn breed genoeg	- Zitelementen met zitplaatsen niet op verschillende hoogte - Geen armleuningen voorzien - Geen leuning voor een korte rustperiode aanwezig - De gleuf van de afvalbakken bevindt zich op 100cm boven de grond, terwijl deze zich best tussen 70cm en 90cm bevindt
3. Signalisatie	
	- Geen visuele oriëntatie door pijlen, informatieborden, kleuren en contrasten aanwezig
4. Speeltoestellen	
✓ Speeltoestellen hebben contrasterende kleuren	- Er wordt niet gewerkt met geluiden of hellende vlakken waarop kinderen met een beperking ook kunnen spelen - Er is geen rolstoeltoegankelijk toestel aanwezig - Op de toestellen zijn er geen grijppunten (in contrasterende kleuren) geplaatst - Het terrein kan niet echt als speelelement worden gebruikt
5. Toilet	
Er is geen apart toilet aan de speeltuigen aanwezig. Van alle café's en restaurants rond het plein zijn er 2 rolstoeltoegankelijk, maar beschikken niet over een aangepast toilet.	
6. Aangepaste parkeerplaats	
In de straten rondom het plein zijn er geen aangepaste parkeerplaatsen voorzien. Er zijn ook geen lijnen parkeerplaatsen geremarkeerd op de grond.	

7. <i>Beplanting</i>	
✓ Gebruik van planten die antiallergisch zijn voor een zo groot mogelijke groep ✓ Giftige plantensoorten zijn vermeden	- Er zijn geen hoekjes met specifieke geuren gecreëerd - Er zijn geen plantenbakken geplaatst - Er wordt niet geprobeerd om, naast het visuele, andere zintuigen te prikkelen

In bovenstaande tabel is duidelijk te zien dat op het vlak van toegankelijkheid er nog wat kan veranderen. Deze veranderingen betekenen zeker niet dat de speeltuin aan kwaliteit zal moeten inboeten of dat de pretfactor zal verminderen. Wanneer men gaat werken met meer kleurcontrasten en geuren, grijppunten toevoegt en het speelterrein ook als speelelement beschouwt, zal dit zelfs een meerwaarde zijn voor de beleving van de speeltuin.

Zowel het plein als de speelzone zijn vrij open en er zijn niet echt hoekjes gecreëerd waar je even kunt 'wegvluchten'. De speeltuin bevat wel 2 speeltoestellen waar je een beetje afgeschermd zit, namelijk de glijbaan en de klimtoren. Deze zijn door middel van palen boven de grond getild, waardoor er onder deze toestellen ook een kleine ruimte wordt gecreëerd. Toch ben je hier niet echt afgezonderd van alle prikkels rondom.

10.4 Samenvatting

Door het plein te analyseren heb ik een beter zicht gekregen op hoe het plein functioneert, wat de kwaliteiten en beperkingen zijn en op welke vlakken ik kan inspelen. De omgeving, die ik in beeld heb gebracht door de horeca-zaken in kaart te brengen, met de bewoners te praten, de kleuren en materialen te analyseren, de geluiden te bestuderen en in te zoomen op de speeltuin, zal een invloed hebben op het ontwerp van de rustplek.

Uit de analyse blijkt dat rondom het plein veel horeca-zaken aanwezig zijn. Deze genieten ongetwijfeld van het succes van het plein, dat voortvloeit uit een goede toegankelijkheid en populariteit.

Door met verschillende bewoners en gebruikers van het plein te praten, werd duidelijk dat er een hoge mate van tolerantie is. Ik ben ervan overtuigd dat de tolerantie er ook is naar personen met een beperking.

De kleuranalyse geeft aan welke kleuren en materialen reeds aanwezig zijn op het plein. Van hieruit kan worden gewerkt door materialen met dezelfde kleur of textuur te gebruiken in het ontwerp, of door net een materiaal te kiezen dat in contrast staat en opvalt in de ruimte.

De geluidsanalyse geeft weer dat het niet zal volstaan een plek te maken zonder geluidsisolatie als volledige of in ieder geval meer stilte gezocht wordt.

Uit de screening van de speeltuin aan de hand van de brochure van het Toegankelijkheidsbureau vzw (2006) wordt duidelijk dat niet enkel de toegankelijkheid van een plein in het algemeen van belang is, maar ook van de verschillende zones. Met deze resultaten kan rekening worden gehouden door de verantwoordelijke van de aanleg van pleinen in de stad Antwerpen bij de heraanleg van de speeltuin.

11 Conclusie

Deze scriptie startte met de term 'inclusie' en sluit hier ook mee af. Het doel was om bij te dragen aan een inclusieve maatschappij. Er is reeds gesteld dat de maatschappij beperkt is en anders moet worden georganiseerd zodat zij toegankelijker wordt. Het creëren van inclusieve plekken kan op verschillende manieren gebeuren. Men kan ervoor zorgen dat de plek fysiek toegankelijker wordt, maar ook dat sociale barrières worden verwijderd zodat iedereen zich aangenaam voelt op die plek. Als architect kan je een belangrijke rol spelen in het creëren van een inclusieve plek: je geeft de ruimtes vorm die dagelijks door mensen worden gebruikt. Deze vormgeving kan mensen aanzetten tot bepaalde handelingen die kunnen bijdragen aan een inclusieve maatschappij.

Door te werken met kinderen met autisme was het mogelijk door onderzoek zich meer te verdiepen in hun leefwereld. Hieruit kan men concluderen dat een plek waar men tot rust kan komen zeer wenselijk is wanneer er een overdaad aan prikkels wordt ervaren. Dit werd vervolgens gekoppeld aan een belangrijke activiteit in het dagelijkse leven van kinderen, nl. 'spelen'.

Ik heb enkele speeltuinen bezocht en ben er op zoek gegaan naar rustplekken. De torentjes van de speeltuigen en de ruimte eronder waren min of meer plekje's waar je je even kon verschuilen, maar nergens was er een apart hoekje voorzien waar men tot rust kon komen zonder zich te moeten afsluiten van het speelgebeuren. Om vast te leggen wat 'een rustplek' precies inhoudt, werden bestaande rustplekken onderzocht, werd er inspiratie gehaald uit mindfulnessoefeningen voor kinderen en werden kinderen als experts ingezet. Het laatste bleek zeer succesvol: het geeft duidelijk weer waar kinderen mee bezig zijn en biedt tevens inspiratie voor (ontwerp)oplossingen. Er kwam eveneens naar boven dat niet enkel de vormgeving maar ook de beleving van de plek belangrijk is. Zo bleek uit de tekeningen dat de kinderen altijd iets wouden doen in hun rustplek (bv. tv kijken, gamen, lezen, ...) en was de omgeving waarin hun rustplek was geplaatst belangrijk. Het onderzoek en de bijhorende bevindingen resulteerden in volgende lijst, die de basis heeft gelegd voor mijn ontwerp:

1. Tot rust komen
2. Natuur: thema, materialen, omgeving
3. Stilte vs. muziek
4. Zich thuis voelen
5. Zich oriënteren > overeenkomsten
6. Zich identificeren > persoonlijke toets
7. Lichte kleuren vs. lievelingskleuren
8. Vorm creëert geborgenheid
9. Zintuigen: weinig prikkels, gerichte prikkels, stimuleren op verschillende manieren
10. Comfortabele houding
11. Iets om zich mee bezig te houden
12. Licht/donker
13. Focus op het positieve

Elementen zoals 'tot rust komen', 'stilte vs. muziek' en 'prikkels stimuleren' spreken over de beleving van de plek, terwijl 'natuur in materialen', 'overeenkomsten zoeken' en

'geborgenheid creëren in de vorm' eerder richtlijnen voor de vormgeving geven.

Door een rustplek in een speeltuin te voorzien, zullen meer kinderen gebruik maken van de speeltuin omdat men op dezelfde plaats ook kan 'wegvluchten' wanneer men hier nood aan heeft. De barrière om de speeltuin te gebruiken zal hierdoor verkleind worden. Op die manier wordt de speeltuin een plek waar alle kinderen kunnen spelen en zichzelf kunnen zijn, ongeacht hun verschillen. Hierdoor is er weer een extra stap gezet naar een inclusieve maatschappij.

Als men zich zou verdiepen in de leefwereld van bijvoorbeeld kinderen met een motorische beperking, zullen er ongetwijfeld andere dingen naar boven komen die ook kunnen bijdragen aan een inclusievere speelplek.

12 Ontwerp

Men kan ieder onderdeel op verschillende manieren vertalen. Hieronder volgt een brainstorm van hoe elk criterium in een ontwerp kan worden omgezet.

1. Tot rust komen

Dit is meer algemeen. Het is belangrijk om ervoor te zorgen dat 'rust' nog altijd het belangrijkste aspect van de ruimte is. De focus ligt dus niet op 'wild spelen'.

2. Natuur: thema, materialen, omgeving

De natuur kan op verschillende manieren gebruikt worden.

- De schaduwen geven een impressie van de natuur weer
- Gebruik van **zonlicht** en de natuur in de omgeving
- Gebruik van ruwe en gladde materialen → Op die manier prikkel je ook het zintuig '**voelen**'

3. Stilte vs. muziek

Om geen gebruik te maken van technologie, is het mogelijk om op andere manieren muziek te voorzien.

- Percussie-instrumenten zoals een xylofoon, een tamboerijn, een triangel, ... zijn instrumenten die geen technologie vereisen, maar toch mooie klanken voortbrengen. Door hier gebruik van te maken, krijgen de kinderen ook de **keuze** om muziek te laten weerklinken in de ruimte of niet
- Men kan ook kiezen voor een combinatie tussen **natuur** en muziek: een windtriangel biedt een rustgevend geluid dat wordt aangestuurd door de wind

4. Zich thuis voelen

'Zich thuis voelen' is net zoals 'tot rust komen' eerder abstract. Elk kind zal dit persoonlijk ervaren. Wanneer er verschillende keuzemogelijkheden worden aangeboden, kunnen de kinderen de ruimte meer naar hun hand zetten.

'Verschillende keuzes' kunnen bijvoorbeeld resulteren in het volgende:

- Verschillende modules voorzien zodat men kan kiezen van welke ze gebruik willen maken
- Ook verschillende ruimtes in één module kunnen aparte plekken creëren, zoals in het Final Wooden House van Fujimoto

5. Zich oriënteren > overeenkomsten

Overeenkomsten kunnen worden gebruikt in de vormgeving van de rustplek.

- Men kan kiezen om herkenbare vormen te kiezen, zoals bijvoorbeeld een huis. De binnenkant van deze vorm kan nog steeds variëren. Deze kan bovendien een **beschermend gevoel** creëren
- Het gebruik van eenvoudige vormen als geheel of in het grondplan kunnen ervoor zorgen dat de omgeving verhelderend wordt

Er kan dus ook inspiratie gehaald worden uit vormen of constructies die reeds gekend zijn, zoals een boomhut.

6. Zich identificeren > persoonlijke toets

Een persoonlijke toets voorzien is niet altijd eenvoudig, aangezien iedereen uniek is en een ander beeld heeft over 'de ideale rustplek'.

In de tekeningen van de kinderen werd veel kleur gebruikt, die meestal overeenkwam met hun lievelingskleur. Door een **keuzemogelijkheid** te geven in welke kleuren in de ruimte voorkomen, krijgt het kind de regie. Verder kan het voorzien van verschillende texturen zodat bepaalde **zintuigen worden geprikkeld**, sfeer brengen in de ruimte.

- Schuifbare of roterende wanden zijn eenvoudige manieren om de ruimte om te vormen naar eigen keuze. De wanden kunnen verschillende kleuren of texturen hebben
- Wand met vakjes die kunnen worden geopend en terug gesloten, biedt niet enkel een keuzemogelijkheid, maar brengt eveneens het aspect 'ontdekken' in de ruimte

7. Lichte kleuren vs. lievelingskleuren

In bestaande rustplekken werd vaak gekozen voor lichte kleuren, terwijl felle kleuren vaker terugkwamen in de tekeningen van de kinderen.

Men kan kiezen voor een rustige, eventueel lichte kleur, en zoals in criterium 6 **de mogelijkheid geeft om de ruimte van een andere kleur te voorzien.**

8. Vorm creëert geborgenheid

Net zoals bij de Chapel Of Rest kan men ervoor kiezen de geborgenheid te laten terugkomen door de link te leggen met twee omsluitende handen

Er kan ook worden nagedacht op welke plekken men zich geborgen voelt: in een tent, verstopt onder het bed, ... Deze vormen kunnen worden gebruikt in het ontwerp, zoals al aangegeven is in puntje 5.

9. Zintuigen: weinig prikkels, gerichte prikkels, stimuleren op verschillende manieren

Om ervoor te zorgen dat er niet teveel prikkels tegelijk worden ervaren, kan men focussen op één of twee zintuigen. Er kunnen plekjes gecreëerd worden waar afzonderlijk voelen, horen, zien, ruiken (en smaken) centraal staan.

Door de zintuigen te stimuleren wordt de beleving van de plek intenser. Maar de koppeling met de zintuigen kan ook gebeuren in de vorm van de rustplek.

VOELEN

- 'Voelen' kan worden geassocieerd met ruwe materialen. De vorm van een grot of het materiaal van boomschors kan worden gebruikt
- De associatie met een ruwe steen of een grot, kan ook worden geïmplementeerd in de binnenkant van de ruimte

Een andere piste die men kan bewandelen is de focus op de ledematen waarmee de zintuigen worden ervaren. In dit geval de handen.

- Iedere vinger heeft een uniek lijnenpatroon
- In Thailand schetste een marketingbedrijf, gespecialiseerd in software en panelen met vingerafdruk, reeds een gebouw waar de vingerafdruk als basis werd gebruikt, dat uiteindelijk een doolhof vormt (Secondglobe, z.d.)

HOREN

- Inspiratie kan worden gehaald uit muziek versterken, maar ook uit muziekinstrumenten
- Door 'orgelpijpen' aan de buitenkant van een module te voorzien, wordt meteen duidelijk dat binnenin wordt gefocust op 'horen'
- Patronen en vormen die terug te vinden zijn in het oor kunnen tevens als inspiratie dienen voor het ontwerp van de vorm

ZIEN

- Zowel de vorm van de periscoop van een duikboot, een kijkdoos en een verrekijker kunnen gebruikt worden in het ontwerp
- Deze vorm kan uitnodigend zijn om te **zitten**
- De omgeving of de **natuur** kan betrokken worden door kijkgaten te voorzien naar buiten
- De mooie kleuren van de iris en de vormen van de staafjes en kegeltjes in het oog kunnen eveneens ideeën geven voor de vormgeving en het kleurgebruik

RUIKEN

'Ruiken'

vormt misschien een iets moeilijker element om mee te werken. Men kan geurige elementen voorzien, maar dan is er waarschijnlijk iemand nodig die ervoor verantwoordelijk is deze elementen te onderhouden.

- Het voorzien van een groene wand met geurige planten kan een aangenaam effect geven, maar dient goed te worden onderhouden
- Men kan het zintuig 'ruiken' ook terugvinden in het wijnproeven, waar de vorm van het glas ervoor zorgt dat men de wijn beter kan ruiken

10. Comfortabele houding

Een comfortabele houding kan zich vertalen in het voorzien van zitelementen.

- Deze kunnen gecreëerd worden door een andere module

De plaatsing van de zitelementen is afhankelijk van de organisatie van het grondplan.

- Door de looplijnen uit te tekenen kan men bepalen welke zones bedoeld zijn om te circuleren en welke om te 'rusten'

11. Iets om zich mee bezig te houden

Dit kan gekoppeld worden aan zowel de mogelijkheid om **de ruimte om te vormen naar eigen smaak** en het **gebruik van de zintuigen**. Er worden rustige handelingen gesuggereerd, waardoor het kind zich met iets kan bezig houden.

12. Licht/donker

Om technologie en elektrische verlichting te vermijden, is het daglicht een interessant element om mee te spelen. Zoals bij puntje 2 besproken, kan het zonlicht schaduwen werpen in de ruimte. Maar ook innovatieve oplossingen die in ontwikkelingslanden worden gebruikt, kunnen tevens een inspiratie vormen in het gebruik van daglicht.

13. Focus op het positieve

Net zoals enkele andere puntjes is dit meer een algemeen criterium.

Het is belangrijk op bij elke stap in het ontwerpproces rekening te houden dat er steeds op het positieve wordt gefocust. Een inclusieve plek vereist geen focus op de verschillen, maar net de acceptatie van ieder kind zoals hij of zij is. Het is goed om na te gaan of het ontwerp er niet voor zorgt dat bepaalde kinderen worden uitgesloten

Wanneer men een rustplek wilt ontwerpen, is het belangrijk om ervoor te zorgen dat ieder criterium van de lijst in het ontwerp verweven zit.

Men kan ervoor kiezen om te werken met verschillende modules die elk focussen op één of twee **zintuigen**. Er kan een algemene structuur worden vastgelegd die voor alle modules de basis vormt.

- Studio Weave ontwierp een 'schuilplaats' die is opgebouwd uit achter elkaar geplaatste multiplex profielen

Dit concept kan eveneens gebruikt worden als basisstructuur:

- De ribben vormen de structuur maar kunnen aan de binnenzijde in een bepaalde vorm zijn gesneden, die bijvoorbeeld doet denken aan een grot. Dit zou passen bij de module '**voelen**'.
- De profielen kunnen tevens een **zitelementen** vormen

De ruimtes tussen de profielen kunnen voor diverse doeleinden gebruikt worden:

- Wanneer sommige ruimtes tussen de panelen open worden gelaten, worden extra plekjes gecreëerd waar men **tot rust kan komen**
- De profielen zelf kunnen voorzien worden van een bepaalde **kleur of textuur**
- Een pivoterend paneel tussen twee ribben kan aan elke zijde een andere kleur of textuur bevatten. Hierdoor kan **de ruimte worden omgevormd naar eigen smaak**
- Het **daglicht** kan binnenstromen door glas te voorzien tussen twee profielen
- De binnenkant van de ruimte kan eveneens **geborgenheid** creëren
- De buitenkant kan een bepaald **zintuig** uitbeelden

Wanneer men ervoor kiest om meerdere modules te gebruiken, kan men een onderscheid maken tussen de verschillende modules:

- Een plek waar men helemaal afgesloten is van de buitenomgeving
- Een plek waar men afgesloten is, maar toch contact heeft met de buitenomgeving, bijvoorbeeld door middel van openingen
- Een plek waar de ingang en uitgang twee verschillende openingen zijn, zodat men helemaal door de plek kan circuleren

Het kan interessant zijn om een link tussen de verschillende modules te voorzien doormiddel van doorgangen of verbindingen in de structuur.

Bovenstaande ontwerp oplossingen vormen een eerste stap naar het ontwerp van een rustplek in een speeltuin.

Verder onderzoek naar de vorm is aangewezen, evenals de vormgeving van het interieur van de rustplek.

13 Referenties

13.1 Literatuur

A

AAIDD (1992). *Frequently Asked Questions on Intellectual Disability*. Geraadpleegd op 3 maart 2015, via <http://aaidd.org/intellectual-disability/definition/faqs-on-intellectual-disability#.VD5wU-fMeqA>

Abbas, M.Y., Awang, M.B. & Soltani, S.H.K. (2012). Disabled Children in Public Playgrounds: A Pilot Study [Elektronische versie]. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 36, 670–676a

Agentschap voor Natuur en Bos (2012). *Investeer in groen: winst verzekerd*. Brussel: Agentschap voor Natuur en Bos. Geraadpleegd op 13 april 2015 via http://www.natuurenbos.be/~media/files/themas/groen/nb_1967_brochureissuu_lowres.pdf

Amir, R.E., Francke, U., Tran, C.Q., Van den Veyver, I.B., Wan, M. & Zoghbi, H.Y. (1999). Rett syndrome is caused by mutations in X-linked MECP2, encoding methyl-CpG-binding protein 2 [Elektronische versie]. *Nature Genetics*, 23 (2), 185-188.

Antwerpen (z.d.). *Stadspark*. Geraadpleegd op 14 april 2015 via <https://www.antwerpen.be/nl/info/52d5051e39d8a6ec798b4780/stadspark>

ArchDaily (2012). *Kamppi Chapel/KS2 Architects*. Geraadpleegd op 8 april 2015 via <http://www.archdaily.com/252040/kamppi-chapel-k2s-architects/>

Augé, M. (1995). *Non-places: introduction to an anthropology of supermodernity* (J. Howe, Trans.). Londen: Verso.

B

Balans (2008). *Balans in het kort: PDD-NOS*. De Bilt: Balans. Geraadpleegd op 26 april 2015 via http://www.orbisconcern.nl/orbis-medisch/ggz/clientenfolders/?eID=dam_frontend_push&docID=708

Besia, S. & Carnesecchi, M. (2014). The Challenge of a Research Network on Play for Children with Disabilities [Elektronische versie]. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 146, 9–14

Bolhuis, N., Damhuis, M. (Ed.) & van Amelsvoort, H. (2013). *Spelend ontwikkelen*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.

Boucher, J. & Wolfberg, P. (2003). *Editorial. Autism*, 7 (4), p. 339-346

Burdette, H.L. & Whitaker R.C. (2005) Resurrecting free play in young children: looking beyond fitness and fatness to attention, affiliation, and affect [Elektronische versie]. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 159 (1), 46-50.

C

Cardol, M., Rijken, M., Speet, M., Spreeuwenberg, P. & van den Hoogen, P. (2007). *Deelname aan de samenleving van mensen met een beperking: Participatiemonitor 2007*. Nivel. Geraadpleegd op 8 maart 2015 via <http://www.nivel.nl/sites/default/files/bestanden/Rapport-participatie-mensen-met-beperking.pdf>

Citytrip Planner (z.d.). *Bezoek Sint-Jansvliet*. Geraadpleegd op 14 april 2015 via http://www.citytripplanner.com/nl/bezienswaardigheden_Antwerpen/Sint-Jansvliet#.VS0uRmYsG3E

Cleland, C.C. & Clark, C.M. (1966). Sensory deprivation and aberrant behavior among idiot [Elektronische versie]. *American Journal of mental deficiency*, 71, 213-393.

coStA (z.d.). *coStA*. Geraadpleegd op 24 april 2015 via <http://www.cosintandries.be/>

Couper, L. (2011). Putting Play Back into the Playground [Elektronische versie]. *Kairaranga*, 12 (1), 37-42.

Couper, L., Sutherland, D. & van Bysterveldt, A. (2013). Children with Autism Spectrum Disorder in the Mainstream Playground [Elektronische versie]. *Kairaranga*, 14 (1), 25-31.

D

Devie, J. & Vanoosthuysen, R. (2009). *Het grote snoezelboek: een wondere wereld van zintuigen*. Sint-Niklaas: Abimo.

de Bruin, C. (2005). *Geef me de 5: een praktisch houvast bij de opvoeding en begeleiding van kinderen met autisme*. Doetinchem: Graviant.

De Kort, Y., Hoekstra, E. & Van Liempd, I. (2006). *Gebouwen voor kinderopvang onder de loep*. Bussum: Thoth.

De Visscher, K. & Roef, L. (2012). *Beroepspraktijk en Supervisie I: Spel en Spelen*. Brussel: HUB

Dezeen (2011). *Feral House Nichoir by Matali Crasset*. Geraadpleegd op 13 april 2015 via <http://www.dezeen.com/2011/07/18/feral-house-nichoir-by-matali-crasset/>

Dezeen (2012). *Bridge Studio by Saunders Architecture*. Geraadpleegd op 13 april 2015 via <http://www.dezeen.com/2012/05/01/bridge-studio-by-saunders-architecture/>

Dezeen (2013a). *The Silence Room at Selfridges by Alex Cochrane Architects*. Geraadpleegd op 13 april 2015 via <http://www.dezeen.com/2013/01/19/the-silence-room-at-selfridges-by-alex-cochrane-architects/>

Dezeen (2013b). *Tree Snake Houses by Luís and Tiago Rebelo de Andrade*. Geraadpleegd op 13 april 2015 via <http://www.dezeen.com/2013/10/01/tree-snake-houses-by-luis-and-tiago-rebelo-de-andrade/>

Dezeen (2014). *Forest Retreat by Uhlik Architekti rests on a boulder in a Bohemian wood*. Geraadpleegd op 13 april 2015 via <http://www.dezeen.com/2014/07/01/forest-retreat-by-uhlik-architekti/>

F

Farokhi, M. & Hashemi, M. (2011). The analyses of children's drawings: social, emotional, physical, and psychological aspects [Elektronische versie]. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 30, 2219-2224

Filipek, P.A., Accardo, P.J., Baranek, G.T., Cook, E.H. jr., Dawson, G., Gordon, B., Gravel, J.S., Johnson, C.P., Kallen, R.J., Levy, S.E., Minshew, N.J., Prizant, B.M., Rapin, I., Rogers, S.J., Stone, W.L., Teplin, S., Tuchman, R.F. & Volkmar, F.R. (1999). The Screening and Diagnosis of Autistic Spectrum Disorder [Elektronische versie], *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 29 (6), p. 439-484.

Freeman, M. (2009). *Newzen: the tea-ceremony room in modern japanese architecture*. Londen: Eight Books.

Frieling, M. (2007). *De ontwikkeling van een meetinstrument voor sociale cohesie in de buurt*. Decide. Geraadpleegd op 16 april 2015 via <http://www.invoeringwmo.nl/sites/default/documenten/definitieveMeetinstrumentSocialeCohesie.pdf>

Froyen, H. (2012). *Universal Design: een methodologische benadering: een weg naar mensvriendelijke en elegante architectuur*. Diepenbeek: Provinciale Hogeschool Limburg.

Fry, G., Tveit, M. & Velarde, M.D. (2007). Health effect of viewing landscapes – Landscape types in environmental psychology [Elektronische versie]. *Urban Forestry & Urban Greening*, 6, p. 199-212

G

Grinde, B. (1996). The biology of visual aesthetics [Elektronische versie]. *Journal of Social and Evolutionary Systems*, 19 (1), p. 31-40

Grinde, B. & Patil, G.G. (1009). Biophilia: does visual contact with nature impact on health and well-being? [Elektronische versie]. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 6, p. 2332-2343.

Grip vzw (z.d.). *Inclusie*. Geraadpleegd op 8 maart via <http://www.gripvzw.be/begrippenlijst/615-inclusie.html>

H

Heliomare (z.d.). *Wat is autismspectrumstoornis?*. Geraadpleegd op 8 maart 2015, via <https://www.heliomare.nl/page/Expertisecentrum/Autisme>

Hellendoorn, J. & van Berckelaer-Omes, I. (1991). De betekenis van spel. In J. Hellendoorn & I.A. van Berckelaer-Onnes (Ed.), *Speciaal spel voor speciale kinderen* (pp. 11-22). Groningen: Wolters-Noordhoff.

Hoekstra, E. & Van Liempd, I. (2011). *Bouwboek voor Kindercentra*. Bussum: Thoth.

Hofrichter-Ritter Architecten (z.d.). *Chapel of Rest*. Geraadpleegd op 7 april 2015 via <http://www.hofrichter-ritter.at/bauten/post/chapel-of-rest>

Holmes, E. & Willoughby, T. (2005). Play behaviour of children with autism spectrum disorders [Elektronische versie]. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 30 (3), 156-164.

Horvers, G. & Kuipers-Hemken, M. (2014). Overprikkeling. In Horvers, G. & Kuipers-Hemken, M. (2014). *Plan B: een vernieuwende handreiking voor autisme en communicatie*. Amsterdam: SWP. Geraadpleegd op 12 maart 2015 via <http://www.autismeacademie.nl/wp-content/uploads/2014/11/O-overprikkeling.pdf>

I

Inclusie Vlaanderen (z.d.). *Wat is Inclusie Vlaanderen?: Wat is inclusie?*. Geraadpleegd op 3 maart 2015, via <http://www.inclusievlaanderen.be/over-inclusie/wat-is-inclusie-vlaanderen/>

Inlander, C.B. & Moran, C.K. (2002). *Beter leren omgaan met stress*. Aartselaar: Deltas.

J

Jones (2005). Inclusion: lessons from children [Elektronische versie]. *British Journal of Special Education*, 31 (2), 60-66.

K

Kellert, S.R. & Wilson, E.O. (1995). *The biophilia hypothesis*. Washington: Island Press.

Kröber, H.R.Th. & van Dongen, J. (1997). *Mensen met een handicap en hun omgeving: bouwstenen voor anders denken*. Soest: Nelissen B.V.

M

Mertens, K. (z.d.). *Snoezelen*. Geraadpleegd op 25 februari via

<http://www.isna.de/en/snoezelen-engl/definition-teaching-dvd.html>

N

Nakao, M. & Yamazaki, Y. (z.d.). *Shear Strength of Mud-Plastered Walls used in Japanese Traditional Wooden Houses*. Geraadpleegd op 7 april 2015 via http://www.cismid.uni.edu.pe/descargas/confinter/yyamazaki_ppt.pdf

Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie (2009). *Diagnostiek en behandeling autismespectrumstoornissen bij kinderen en jeugdigen*. Utrecht: De Tijdstroom.

Norberg-Schulz, C. (1979). *Genius loci: towards a phenomenology of architecture*. New York: Rizzoli.

P

Palmer, N. (2007). *Making friends on the playground when you have Autism Spectrum Disorder*. Geraadpleegd op 11 maart 2015 via <http://www.asdconsultancy.com/2007/03/making-friends-on-playground-when-you.html>

Prellwitz, M. & Skär, L. (2007). Usability of playgrounds for children with different abilities [Elektronische versie]. *Occupational therapy international*, 14 (3), 144-155.

Publieke Ruimte (2009a). *Dageraadplaats*. Geraadpleegd op 15 april 2015 via http://www.komopstraat.be/illustraties/Antwerpen_Dageraadplaats.pdf

Publieke Ruimte (2009b). *Frans Halsplein*. Geraadpleegd op 14 april 2015 via http://www.komopstraat.be/illustraties/Antwerpen_Frans_Halsplein.pdf

R

Rebelo de Andrade (2013). *Tree Snake Houses*. Geraadpleegd op 13 april 2015 via <http://www.rebelodeandrade.com/projects/view/ra-tree-snake-houses>

S

Saunders (z.d.). *Fogo Island, Bridge Studio*. Geraadpleegd op 13 april 2015 via <http://www.saunders.no/work/item/176-fogo-island-bridge-studio>

Schuurman, M. & van der Zwan, M. (2009). *Inclusie zeggenschap support: op weg naar een samenleving waar iedereen welkom is*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

Secondglobe (z.d.). *Finger print building in Thailand*. Geraadpleegd op 5 mei 2015 via <http://secondglobe.com/item/finger-print-building-thailand/>

Synnes, K. & von Buelow, P. (2004). A Tree for a House: Designing for Super-Mobility [Elektronische versie]. *Journal of Architectural Education*, 58 (1), 45-53.

T

The Center for Universal Design (1997). *The principles of universal design*. Geraadpleegd op 6 maart 2015, via

http://www.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_ud/udprinciplestext.htm

Thomas, G.V. & Silk, A.M.J. (1993). *De psychologie van kindertekeningen* (W. Scheen, vert.). Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger B.V. (oorspronkelijk werk gepubliceerd in 1990).

Toegankelijkheidsbureau vzw (2006). *Toegankelijkheid van speeltuinen*. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Gelijke Kansen in Vlaanderen/Vlaams Steunpunt Toegankelijkheid. Geraadpleegd op 10 maart 2015 via

http://www.entervzw.be/sites/default/files/toegankelijkheid_speeltuinen.pdf

Tovey, H. (2011). *Laat ze buiten spelen. Pleidooi voor gezonde risico's*. Antwerpen – Apeldoorn: Garant.

U

Ulrich, R.S. (1999). Effects of gardens on health outcomes: theory and research. In M. Barnes & C.C. Marcus (red.), *Healing Gardens* (p. 27-86). Hoboken: John Wiley & Sons.

Ulrich, R.S., Fiorito, E., Losito, B.D., Miles, M.A., Simons, R.F. & Zelson, M. (1991). Stress recovery during exposure to natural and urban environments [Elektronische versie]. *Journal of Environmental Psychology*, 11, p. 201-230

United Nations (2014). *World Urbanizations Prospects: the 2014 revision*. New York: United Nations. Geraadpleegd op 15 april 2015 via

<http://esa.un.org/unpd/wup/Highlights/WUP2014-Highlights.pdf>

United Nations Population Fund (z.d.). *Urbanization*. Geraadpleegd op 14 april 2014 via

<http://www.unfpa.org/urbanization>

V

Van Dale (2014). *Gratis woordenboek*. Geraadpleegd op 8 maart 2015 via

<http://www.vandale.nl/opzoeken#.VTjyyWYsG3G>

Van Puyenbroeck, J. (2012). *Orthopedagogiek*. Brussel: HUB

van der Voordt, D.J.M. (1983). *Bouwen voor iedereen: inclusief gehandicapten*. Delft: Technische Hogeschool Delft – Afdeling Bouwkunde.

VAPH (2010). Inclusie in de praktijk [Elektronische versie]. *Handblad*, 41, 4.

Visit Antwerpen (z.d. a). *Bezienswaardigheden: groen in de stad*. Geraadpleegd op 13 april 2015 via <http://www.visitantwerpen.be/Bezoekerssite-NL/B-NL-Doelgroep-Bezoekers/B-NL-Doelgroep-Bezoekers-wat-doen/Bezoekerssite-NL->

[Doelgroepnavigatie-Bezoekers-wat-doen-bezienswaardigheden/Bezoekerssite-NL-Doelgroepnavigatie-Bezoekers-wat-doen-bezienswaardigheden-groen-in-de-stad.html](#)

Visit Antwerpen (z.d. b). *Bezienswaardigheden: stadspark*. Geraadpleegd op 14 april 2015 via <http://www.visitantwerpen.be/Bezoekerssite-NL/B-NL-Doelgroep-Bezoekers/B-NL-Doelgroep-Bezoekers-wat-doen/Bezoekerssite-NL-Doelgroepnavigatie-Bezoekers-wat-doen-bezienswaardigheden/Bezoekerssite-NL-Doelgroepnavigatie-Bezoekers-wat-doen-bezienswaardigheden-groen-in-de-stad-Stadspark.html>

Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming (z.d.). *Nieuw M-decreet voor meer inclusie in het onderwijs*. Geraadpleegd op 4 maart 2015, via <http://www.ond.vlaanderen.be/specifieke-onderwijsbehoefte/beleid/M-decreet/default.htm>

Verenigde Naties (1989). *Verdrag inzake de rechten van het kind*. Geraadpleegd op 8 maart 2015 via http://www.kinderrechtencommissariaat.be/sites/default/files/bestanden/kinderrechtenverdrag_officiële_nederlandse_vertaling.pdf

Verenigde Naties (2006). *Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap*. Geraadpleegd op 3 maart 2015 via <http://www.ond.vlaanderen.be/specifieke-onderwijsbehoefte/leerzorg/VN/verdrag.pdf>

Vermeulen, P. (2008). Kinderen en jongeren met een autismespectrumstoornis. In H. Grietens, W. Hellinckx, W. Ruijsenaars & J. Vanderfaeillie, *Handboek orthopedagogische hulpverlening 1: een orthopedagogisch perspectief op kinderen en jongeren met problemen* (pp. 279-328). Leuven: Acco.

Vos, E. (2014). *Sociologie II: thema's uit de sociologie van de ongelijkheid*. Brussel: HUB.

W

Webb, R. (2003). *Public play provision for children with disabilities. Early childhood Ireland*. Geraadpleegd op 23 april 2015 via www.earlychildhoodireland.ie/wp-content/uploads/2012/05/Public-play-Provision-for-children-with-disabilities-final-version-12.pdf

Willard, C. (2010). *Kinderen en mindfulness: leer je kind focussen en ontspannen* (J. van Drunen, vert.). Utrecht: AnkhHermes.

Wilson, E.O. (1984). *Biophilia*. Cambridge: Harvard University.

Woolley, H. (2013). Now Being Social: The Barrier of Designing Outdoor Play Spaces for Disabled Children [Elektronische versie]. *Children & Society*, 27, 448-458.

World Health Organization (2002). *ICF: Internationale classificatie van het menselijk functioneren*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum. Geraadpleegd op 3 maart 2015 via http://www.sig-net.be/uploads/downloads_vorming/icf_nadja_brocatus.pdf

13.2 Afbeeldingen

Afb. cover: collage tekeningen

Afb. tussenbladen hoofdstukken: tekening door jongen in Basisschool De Leerboom

Afb. 1: University of Michigan (2004). *Craig van Laanen Tree House* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 10 maart 2015 via <http://www-personal.umich.edu/~pvbuelow/projects/treehouse/800/15.jpg>

Afb. 2: University of Michigan (2004). *Craig van Laanen Tree House* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 10 maart 2015 via <http://www-personal.umich.edu/~pvbuelow/projects/treehouse/800/13.jpg>

Afb. 3: University of Michigan (2004). *Craig van Laanen Tree House* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 10 maart 2015 via <http://www-personal.umich.edu/~pvbuelow/projects/treehouse/800/10.jpg>

Afb. 4: Luteijn, E. & van Nielen, H. (z.d.). *Autisme: sterkte kanten* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 9 maart 2015 via <http://www.uitgeverijpica.nl/titels/leer-en-ontwikkelingsstoornissen/autisme/poster-sterke-kanten-autisme-pica>

Afb. 5: Eigen beeldarchief (2015). *Kids vzw, Hasselt*.

Afb. 6-12: Eigen beeldarchief (2015). *Speeltuyn, Diepenbeek*.

Afb. 13: Tyne Cot Cemetery, Passendale (z.d.). *Tyne Cot Cemetery – Zonnebeke, Belgium* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 6 april 2015 via <http://www.westernfront.gov.au/zonnebeke/visiting-tyne-cot/captain-hurley-at-passchendaale.php#>

Afb. 14: Putz, K.H. (2012). *The Chapel of Rest in Graz / HOFRICHTER-RITTER Architects* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 7 april 2015 via http://www.archdaily.com/233292/the-chapel-of-rest-in-graz-hofrichter-ritter-architects/_mainimage_dsc7842/

Afb. 15: Putz, K.H. (2012). *The Chapel of Rest in Graz / HOFRICHTER-RITTER Architects* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 7 april 2015 via http://www.archdaily.com/233292/the-chapel-of-rest-in-graz-hofrichter-ritter-architects/2011-10-31_7603/

Afb. 16: Putz, K.H. (2012). *The Chapel of Rest in Graz / HOFRICHTER-RITTER Architects* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 7 april 2015 via <http://www.archdaily.com/233292/the-chapel-of-rest-in-graz-hofrichter-ritter-architects/p1110186/>

Afb. 17: Kudej, J. (2014). *Forest Retreat by Uhlik Architekti rest on a boulder in a Bohemian wood* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 7 april 2015 via <http://www.dezeen.com/2014/07/01/forest-retreat-by-uhlik-architekti/>

Afb. 18: Kudej, J. (2014). *Forest Retreat by Uhlik Architekti rest on a boulder in a Bohemian wood* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 7 april 2015 via <http://www.dezeen.com/2014/07/01/forest-retreat-by-uhlik-architekti/>

Afb. 19: Kudej, J. (2014). *Forest Retreat by Uhlik Architekti rest on a boulder in a Bohemian wood* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 7 april 2015 via <http://www.dezeen.com/2014/07/01/forest-retreat-by-uhlik-architekti/>

Afb. 20: Freeman, M. (2007). *Seifuan*. In M. Freeman, *NewZen: the tea-ceremony room in modern japanese architecture* (p. 41). Londen: Eight Books Limited.

Afb. 21: Freeman, M. (2007). *Seifuan*. In M. Freeman, *NewZen: the tea-ceremony room in modern japanese architecture* (p. 42). Londen: Eight Books Limited.

Afb. 22: Freeman, M. (2007). *Seifuan*. In M. Freeman, *NewZen: the tea-ceremony room in modern japanese architecture* (p. 42). Londen: Eight Books Limited.

Afb. 23: Freeman, M. (2007). *Seifuan*. In M. Freeman, *NewZen: the tea-ceremony room in modern japanese architecture* (p. 43). Londen: Eight Books Limited.

Afb. 24: Meredith, A. (2013). *The Silence Room at Selfridges by Alex Cochrane Architects*. Geraadpleegd op 7 april 2015 via <http://www.dezeen.com/2013/01/19/the-silence-room-at-selfridges-by-alex-cochrane-architects/>

Afb. 25: Meredith, A. (2013). *The Silence Room at Selfridges by Alex Cochrane Architects* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 7 april 2015 via <http://www.dezeen.com/2013/01/19/the-silence-room-at-selfridges-by-alex-cochrane-architects/>

Afb. 26: Meredith, A. (2013). *The Silence Room at Selfridges by Alex Cochrane Architects* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 7 april 2015 via <http://www.dezeen.com/2013/01/19/the-silence-room-at-selfridges-by-alex-cochrane-architects/>

Afb. 27: Huttunen, M. (2012). *Kamppi Chapel/KS2 Architects* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 8 april 2015 via http://www.archdaily.com/252040/kamppi-chapel-k2s-architects/546c9fa6e58ece9f010000c2_kamppi-chapel-k2s-architects_exterior1_rights_marko_huttunen-jpg/

Afb. 28: K2S Architects (2011). *In Progress: Kamppi Chapel of Silence / K2S Architects* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 8 april 2015 via <http://www.archdaily.com/167114/in-progress-kamppi-chapel-of-silence-k2s-architects/view-from-narinkkatori/>

Afb. 29: Uusheumo, T. (2012). *Kamppi Chapel/KS2 Architects* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 8 april 2015 via http://www.archdaily.com/252040/kamppi-chapel-k2s-architects/5018befc28ba0d5d5d00072f_kamppi-chapel-k2s-architects_stringio-jpg/

Afb. 30-33: Eigen beeldarchief (31 januari 2015). 't Mankement, Zellik.

Afb. 34-42: Eigen beeldarchief (2015). *Knutselmateriaal*.

Afb. 43: Eigen beeldarchief (2015). *Kinderen St-Gerardus, Diepenbeek*.

Afb. 44: Eigen beeldarchief (2015). *Kinderen De Leerboom, Halle*.

Afb. 45: Eigen beeldarchief (2015). *Kinderen Kids vzw, Hasselt*.

Afb. 46: Dezeen (2011). *Feral House Nichoir by Matali Crasset* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 13 april 2015 via <http://www.dezeen.com/2011/07/18/feral-house-nichoir-by-matali-crasset/>

Afb. 47: Dezeen (2011). *Feral House Nichoir by Matali Crasset* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 13 april 2015 via <http://www.dezeen.com/2011/07/18/feral-house-nichoir-by-matali-crasset/>

Afb. 48: Saunders (z.d.). *Bridge Studio by Saunders Architecture* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 13 april 2015 via <http://www.dezeen.com/2012/05/01/bridge-studio-by-saunders-architecture/>

Afb. 49: Saunders (z.d.). *Bridge Studio by Saunders Architecture* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 13 april 2015 via <http://www.dezeen.com/2012/05/01/bridge-studio-by-saunders-architecture/>

Afb. 50: Saunders (z.d.). *Bridge Studio by Saunders Architecture* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 13 april 2015 via <http://www.dezeen.com/2012/05/01/bridge-studio-by-saunders-architecture/>

Afb. 51: Dezeen (2013b). *Tree Snake Houses by Luís and Tiago Rebelo de Andrade* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 13 april 2015 via <http://www.dezeen.com/2013/10/01/tree-snake-houses-by-luis-and-tiago-rebelo-de-andrade/>

Afb. 52: Dezeen (2013b). *Tree Snake Houses by Luís and Tiago Rebelo de Andrade* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 13 april 2015 via <http://www.dezeen.com/2013/10/01/tree-snake-houses-by-luis-and-tiago-rebelo-de-andrade/>

Afb. 53: Dezeen (2013b). *Tree Snake Houses by Luís and Tiago Rebelo de Andrade* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 13 april 2015 via <http://www.dezeen.com/2013/10/01/tree-snake-houses-by-luis-and-tiago-rebelo-de-andrade/>

Afb. 54: Eigen beeldarchief (2015). *Istanbul*.

Afb. 55: Eigen kaart op basis van Google Maps (2015). *Antwerpen*.

Afb. 56: Zuiderzin (z.d.). *Photos* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 15 april 2015 via <http://www.zuiderzin.be/fr/photos/>

Afb. 57: Eigen kaart op basis van Google Maps (2015). *Sint-Jansvliets*.

Afb. 58: Sintandriesplein.blogspot.com (z.d.). *Sint-Andriesplaats* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 15 april 2015 via http://4.bp.blogspot.com/_g_bRZG01QRI/SaCA-pPMsdI/AAAAAAAAAAM/bPezvDPFG70/s1600-h/Sint-Andries+005.jpg

Afb. 59: Eigen kaart op basis van Google Maps (2015). *Sint-Andriesplaats*.

Afb. 60: Publieke Ruimte (2009b). *Frans Halsplein* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 15 april 2015 via http://www.komopstraat.be/illustraties/Antwerpen_Frans_Halsplein.pdf

Afb. 61: Eigen kaart op basis van Google Maps (2015). *Frans Halsplein*.

Afb. 62: Visit Antwerpen (z.d. b). *Bezienswaardigheden: stadspark* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 15 april 2015 via <http://www.visitantwerpen.be/Bezoekerssite-NL/B-NL-Doelgroep-Bezoekers/B-NL-Doelgroep-Bezoekers-wat-doen/Bezoekerssite-NL-Doelgroepnavigatie-Bezoekers-wat-doen-bezienswaardigheden/Bezoekerssite-NL-Doelgroepnavigatie-Bezoekers-wat-doen-bezienswaardigheden-groen-in-de-stad.html>

Afb. 63: Eigen kaart op basis van Google Maps (2015). *Stadspark*.

Afb. 64: Eigen beeldarchief (2014). *Dageraadplaats, Antwerpen*.

Afb. 65: Eigen kaart op basis van Google Maps (2015). *Dageraadplaats*.

Afb. 66: Eigen kaart op basis van Google Maps (2015). *Omgeving Dageraadplaats*.

Afb. 67: Eigen kaart op basis van Google Maps (2015). *Dageraadplaats*.

Afb. 68: Norbert Provoost (z.d.). *Project Dageraadplaats: heraanleg publieke ruimte* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 17 april 2015 via [http://www.norbertprovoost.be/project/4909#prettyPhoto\[gallery\]/1/](http://www.norbertprovoost.be/project/4909#prettyPhoto[gallery]/1/)

Afb. 69-72: Eigen beeldarchief (2014). *Dageraadplaats, Antwerpen*.

Afb. 73-77: Eigen beeldarchief (2014). *Panorama Dageraadplaats, Antwerpen*.

Afb. 78-81: Eigen beeldarchief (2015). *Kleurenanalyses Dageraadplaats*.

Afb. 82: Eigen kaart op basis van Google Maps (2015). *Geluiden Dageraadplaats*.

Afb. 83-93: Eigen beeldarchief (2014). *Speeltuin Dageraadplaats, Antwerpen*.

Afb. 94: Eigen beeldarchief (2015). *Schaduwvorming op boek*.

Afb. 95: Music All In (z.d.). *Studio49 SX1600 Sopraan xylofoon Serie 1600 xylofoons, metallofoons* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 5 mei 2015 via <http://www.musicallin.nl/studio49-sx1600-sopraan-xylofoon-serie-1600-xylofoons-metallofoons>

Afb. 96: Keymusic (z.d.). *Schlagwerk CH210M Wind Chimes Mini* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 5 mei 2015 via <http://www.keymusic.com/be/item/schlagwerk-ch210m-wind-chimes-mini/>

Afb. 97: Baan, I. (2008). *Final Wooden House/Sou Fujimoto* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 5 mei 2015 via <http://www.archdaily.com/7638/final-wooden-house-sou-fujimoto/>

Afb. 98: Dezeen (2012). *Shelter of nostalgia by Worapong Manupipatpong* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 5 mei 2015 via <http://www.dezeen.com/2012/08/01/shelter-of-nostalgia-by-worapong-manupipatpong/>

Afb. 99: Dezeen (2011). *Tree House by Ravnika Potokar* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 5 mei 2015 via <http://www.dezeen.com/2011/03/04/tree-house-by-ravnika-potokar/>

Afb. 100: Dezeen (2014). *Jeffry's House by Emily Mannion and Thomas O'Brien is a thatched folly by the sea* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 5 mei 2015 via <http://www.dezeen.com/2014/08/07/jeffrys-house-emily-mannion-thomas-obrien-thatched-roof-seaside-folly-donegal-ireland/>

Afb. 101: Dezeen (2013). *Hush by Freyja Sewell* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 5 mei 2015 via <http://www.dezeen.com/2013/05/27/hush-felt-pod-by-freyja-sewell/>

Afb. 102: Coolidge, J. (z.d.). *Fingerprint ink on finger* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 5 mei 2015 via <http://www.gettyimages.be/detail/foto/fingerprint-ink-on-finger-stockfotos/84288446>

Afb. 103: Secondglobe (z.d.). *Finger print building in Thailand* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 5 mei 2015 via <http://secondglobe.com/item/finger-print-building-thailand/>

Afb. 104: Dezeen (2015). *Norwegian mountain hut is entered through a curving wooden orifice* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 5 mei 2015 via <http://www.dezeen.com/2015/02/27/norwegian-tubakuba-mountain-hut-curving-wooden-orifice-bergen-norway-espen-folgero/>

Afb. 105: Disney, W. (Producent) & Jackson, W. (Regie). (1935). *Silly symphony: Music land*. VS: Walt Disney Studios.

Afb. 106: Abc hoortechniek (z.d.). *Hoe werkt het oor?* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 5 mei 2015 via <http://www.abchoortechniek.nl/node/2>

Afb. 107: Wat het oog onthult (z.d.). *Wat het oog onthult* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 5 mei 2015 via <http://www.wathetoogonthult.nl/>

Afb. 108: Visivite (z.d.). *Cones: crystal-clear, colorful vision* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 5 mei 2015 via <http://www.visivite.com/cones-eye.html>

Afb. 109: BBC (2013). *Alfredo Mosser: Bottle light inventor proud to be poor* [Online

afbeelding]. Geraadpleegd op 5 mei 2015 via <http://www.bbc.com/news/magazine-23536914>

Afb. 110-111: Dezeen (2010). *Freya's Cabin by Studio Weave* [Online afbeelding]. Geraadpleegd op 5 mei 2015 via <http://www.dezeen.com/2010/01/25/freyas-cabin-by-studio-weave/>

Afb. 112-113: Eigen beeldarchief (2015). *Maquette rustplek*.

